

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

Česká filologie – Francouzská filologie

**VÝVOJ SYNTAKTICKÝCH KONSTRUKCÍ
VE VYBRANÝCH PŘEKLADECH POVÍDKY CHARLESE
DICKENSE VÁNOČNÍ KOLEDA**

**THE DEVELOPMENT OF SYNTACTIC CONSTRUCTIONS
IN SELECTED TRANSLATIONS OF CHARLES DICKENS' NOVEL
A CHRISTMAS CAROL**

Bakalářská diplomová práce

Autor: Anna Stuchlíková

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Olomouc 2021

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne

.....

Poděkování:

Děkuji Mgr. Jindřišce Svobodové, Ph.D., za cenné rady, podnětné připomínky a odborné konzultace, které pro mne byly velkým přínosem při psaní této bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Prostředky koheze textu.....	9
1.1 Prostředky logicko-sémantických vztahů.....	9
1.2 Vývoj spojovacích prostředků.....	11
1.3 Prostředky tematického navazování.....	14
1.3.1 Pronominalizace subjektu.....	15
1.3.2 Přívlastková pronominalizace.....	16
1.3.3 Další pronominální odkazování.....	18
2. Knižní konstrukce.....	20
2.1 Genitivní vazby.....	20
2.2 Náhrada starší pádové formy.....	24
2.3 Další knižní konstrukce.....	26
3. Modalita.....	28
3.1 Modalita voluntativní.....	28
4. Transformační procesy.....	32
4.1 Transformace uvnitř jedné propozice.....	32
4.1.1 Hierarchizace propozice.....	33
4.1.2 Deagentní konstrukce.....	34
4.2 Začlenění jedné propozice do druhé.....	37
4.2.1 Nominalizované konstrukce.....	37
4.2.1.1 Transgresivy.....	38
4.2.1.2 Konstrukce s deverbativními adjektivy.....	40
4.2.1.3 Infinitivní nominalizace.....	41
4.2.1.4 Nominální skupiny s deverbálními substantivy.....	42
5. Slovosled.....	44

5.1	Aktuální členění výpovědi.....	44
5.2	Slovosledná postavení větných složek	47
5.2.1	Atributy kongruentní.....	47
5.2.2	Adverbia.....	48
5.2.3	Enklitika	49
6.	Predikátory.....	52
7.	Další syntaktické proměny.....	56
7.1	Volný dativ	56
7.2	Výrazová ekonomie.....	57
8.	Závěr	60
9.	Anotace	63
10.	Resumé.....	64
11.	Literatura	65

Úvod

Termínem „přirozený jazyk“ tradičně označujeme základní prostředek lidské komunikace. Chápeme jej jako systém jednotek určených vztahy mezi sebou, který se neustále vyvíjí. Jazykové změny, ke kterým postupem času dochází, neslouží pouze k pochopení podstaty dané roviny jazyka, ale jsou také klíčem k určení jejího budoucího vývoje.

Je pochopitelné, že běžný uživatel jazyka zaznamená spíše změny v lexikálním plánu jazyka, kde v současnosti dochází k pravděpodobně nejdynamičtějším proměnám; mezi ně patří například odsouvání zastaralých výrazů se snižující se frekvencí užívání na jazykovou periferii a nahrazení jejich místa v centru výrazy jinými. K vývoji však nepochybně dochází i ve všech ostatních jazykových plánech, byť se jedná o vývoj ne zcela rovnoměrný. Předmětem našeho zájmu bude syntaktická rovina jazyka, v jejímž rámci se zaměříme na proměny syntaktických konstrukcí a jevů, jejichž vývoj doložíme příklady z námi zvoleného textu. Předpokládáme, že dokážeme formulovat obecně platné vývojové tendence na základě podrobné analýzy tří variant téhož textu publikovaného s odstupem přibližně padesáti let.

Jako výchozí materiál pro analýzu nám poslouží text povídky *Vánoční koleda* od Charlese Dickense ve třech vydáních: *Koleda: vánoční povídka s duchy* (překlad Jan Váňa, Praha: Nákladem J. Otty, 1900), *Vánoční koleda* (překlad Emanuela a Emanuel Tilschovi, Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1958) a *Vánoční koleda* (překlad Lucie Šavlíková, Havlíčkův Brod: Petrkov, 2019). Jsme si vědomi toho, že podobu výsledného překladu může ovlivnit řada faktorů, jakými jsou například osobní styl autora nebo záměrné napodobení textu originálního, přesto jsme přesvědčení, že se nám podaří postihnout základní podobu dobové normy syntaxe.

Částečně budeme vycházet z již dříve publikovaných článků, a to především metodologicky. Jedná se zejména o článek Jindřišky Svobodové s názvem

Syntaktické konstrukce v překladech povídky A. P. Čechova O lásce⁽¹⁾ publikovaný v časopise *Bohemica Olomucensia*, autorka v něm sleduje obecně platné vývojové tendence v užití syntaktických konstrukcí. Podrobněji se ve své práci věnuje například transformovaným konstrukcím, knižním spojovacím výrazům, větné modalitě aj. Na svou práci Svobodová později navázala příspěvkem *Změny v syntaktickém plánu na materiálu tří překladů Chateaubriandovy Ataly*⁽²⁾, který byl uveřejněn na konferenci *Čeština – jazyk slovanský 4*.

Dalším inspirativním textem je nepochybně příspěvek Josefa Hrbáčka s názvem *Srovnání dvou překladů z hlediska využití prostředků koheze textu*⁽³⁾ uveřejněný v časopise *Naše řeč*. Autor se v něm zabývá rozdíly v užití prostředků koheze v rámci dvou překladů novely *Jarní vody* I. S. Turgeněva, tedy prostředky tematického a rematického navazování. Stejně tak nám jako velmi cenný zdroj informací poslouží článek Ludmily Uhlířové *Příspěvek k vývojové dynamice větných vzorců v češtině*⁽⁴⁾, který byl taktéž publikován v časopise *Naše řeč*. Uhlířová sleduje především proměny větných vzorců v překladech románu Ivana Vazova *Pod jařmem* publikovaných s odstupem 70 let. Jako poslední bychom chtěli zmínit bakalářskou práci Lenky Horutové s názvem *Vývoj syntaktických konstrukcí – srovnání překladů uměleckého textu*⁽⁵⁾, kterou považujeme za hodnotný informační zdroj a materiál vhodný k porovnávání, analyzovaným materiálem jsou zde dva překlady povídky *Černý mnich* A. P. Čechova.

Dosud byly ve většině případů srovnávány překlady textů vzniklých v průběhu 19. a 20. století (výjimkou je povídka *O lásce* v překladu Anny Zahradníčkové in *Syntaktické konstrukce v překladech povídky A. P. Čechova O lásce*). Z tohoto důvodu jsme se pro svou práci snažili získat co nejaktuálnější překladový materiál a doplnit tak řadu zkoumaných textů o analýzu textu podobou co nejbližšího současnému psanému projevu. Tedy i my budeme konfrontovat překlady pořízené v delším časovém odstupu.

-
- 1) SVOBODOVÁ, J.: Syntaktické konstrukce v překladech povídky *O lásce* A. P. Čechova. In: *Bohemica Olomucensia 3*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2010, s. 103–112.
 - 2) SVOBODOVÁ, J.: Změny v syntaktickém plánu na materiálu tří překladů Chateaubriandovy *Ataly*. In: *Čeština – jazyk slovanský 4*, Ostrava 2010, s. 256–262.
 - 3) HRBÁČEK, J.: Srovnání dvou překladů z hlediska využití prostředků koheze textu, *Naše řeč* [online], 1987, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6699>
 - 4) UHLÍŘOVÁ, L.: Příspěvek k vývojové dynamice větných vzorců v češtině. *Naše řeč* [online], 1993, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7159>
 - 5) HORUTOVÁ, L.: *Vývoj syntaktických konstrukcí – srovnání překladů uměleckého textu* [online], bakalářská diplomová práce, Olomouc 2012, dostupné z: <https://theses.cz/id/3sfk4p/>

Naším cílem bude potvrdit, či vyvrátit, zda jsou výsledná tvrzení výše zmíněných autorů obecně platná, nebo se jedná pouze o specifické rozdíly mezi konkrétními překlady. Předpokládáme, že díky důkladné analýze se nám také podaří identifikovat nové, nebo dosud neuvedené syntaktické proměny.

Obsah práce uspořádáme do sedmi hlavních kapitol, výsledky analýzy poté shrneme a okomentujeme v kapitole osmé. První kapitolu věnujeme prostředkům koheze textu, a to zejména prostředkům tematického a rematického navazování s komentářem k vývoji spojovacích prostředků. Ve druhé kapitole se zaměříme na knižní konstrukce – především pak na konstrukce s genitivní vazbou (pozornost zde věnujeme hlavně genitivu záporovému). Ve třetí kapitole se budeme zabývat výpovědní modalitou (zvláště modalitou voluntativní) a posuny modálních významů.

Tématem čtvrté (a zároveň nejrozsáhlejší) kapitoly budou transformační procesy. V této části se zaměříme na transformace, ke kterým dochází nejen v rámci jedné propozice, ale také při začleňování jedné propozice do druhé, i na výslednou podobu konstrukcí, které pomocí transformačních procesů vznikají. Pátá kapitola bude věnována změnám v postavení větných složek a s ním souvisejícímu aktuálnímu větnému členění a obsahem šesté kapitoly bude především komentář k podobě predikátorů ve starších překladech oproti jejich podobě v překladech novějších. Závěrečnou kapitolu poté vyhradíme dalším zjištěným syntaktickým proměnám.

Všechny vysledované změny doložíme konkrétními citacemi uspořádanými v tabulkách. U každého příkladu uvedeme jméno překladatele a číslo strany, na které se citace nachází.

1. Prostředky koheze textu

Textová koheze neboli formální a sémantická soudržnost vět, případně textových jednotek, je jednou ze základních vlastností textu. Jak uvádí Josef Hrbáček⁽⁶⁾ spojitost textu se realizuje pomocí nejrůznějších jazykových prostředků, díky kterým jsme schopni utvářet z výpovědí souvislý sémantický celek. Výpověď je zpravidla tvořena dvěma částmi, a to východiskem (často označuje téma, ze kterého se myšlenkově vychází) a jádrem (obsahuje novou, neznámou skutečnost – réma výpovědi). Sémantické vztahy se tedy mohou realizovat dvojím způsobem, a to jako a) rematické vztahy (logicko-sémantické vztahy), tedy vztahy dané významovým poměrem rémat, a b) tematické vztahy (tematické posloupnosti).

1.1 Prostředky logicko-sémantických vztahů

Za prostředky rematických vztahů považuje Hrbáček především konektory neboli „speciální prostředky s funkcí spojovací, které nejsou větnými členy“⁽⁷⁾ (velmi často se jedná o částice) a lexikální výrazy, které sice větnými členy jsou, nicméně vyjadřují i významový vztah mezi výpověďmi. Jedná se tedy o prostředky, které vyjadřují významové sepětí jednotlivých výpovědí textu.

Stejně jako Hrbáček⁽⁸⁾ jsme i my zaznamenali omezení vlastních konektorů v novějších překladech. Jedná se především o výpustky navazovacích částic, které signalizují návaznost výpovědi na předchozí kontext. Níže dokládáme výpustky několika nejfrekventovanějších částic Váňova překladu, a to navazovací částice „a“ a zdůrazňovací částice „vždyť“. Nahrazována bývá taktéž ne příliš frekventovaná vysvětlovací částice „totiž“.

Tabulka č. 1, Navazovací částice

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„A takový jsem byl já, ano já!“ (s. 26)	A přece i já byl tak nevědomý! Och, i já byl takový!“ (s. 35)	„Bohužel, také jsem byl takový! Také jsem byl takový!“ (s. 33)

6) HRBÁČEK, J.: Srovnání dvou překladů z hlediska využití prostředků koheze textu, *Naše řeč* [online], 1987, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6699>

7) Ibid.

8) Ibid.

„A co abychom se shodli a šli mu ze zvláštní ochoty?“ (s. 84)	„Co kdybychom se dali sami dohromady a z dobré vůle šli?“ (s. 106)	„Že bychom se obětovali my?“ (s. 109)
„Děkuji; vždyť on mne zná,“ děl Skruž a už měl ruku na klíce.“ (s. 108)	„Díky. Pán mě zná,“ pravil Vydřigroš...“ (s. 134)	„Díky. On mě zná,“ řekl Skrblíř...“ (s. 139)
„... skvěl se nade dveřmi nápis: „Skruž a Marley“; tak se totiž nazývala firma.“ (s. 4)	„... nad dveřmi obchodu stálo: Vydřigroš a Vodral. Firma byla známá pod jménem Vydřigroš a Vodral.“ (s. 10)	„... stálo na vývěsním štítě nad jejich obchodem: Skrblíř a Sebral. Firmu všichni znali jako Skrblíř a Sebral.“ (s. 8)

V nejstarším z překladů se také poměrně často setkáme s vysvětlovací nesamostatnou částicí -t', která se již v překladu Tilschových ani Šavlíkové nevyskytuje. Z dnešního hlediska je tato částice prostředkem zastaralým a knižním.

Tabulka č. 2, Vysvětlovací částice -t'

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Mne již neočekávej, ale hled', abys nezapomněl, co se mezi námi událo; jdeť o tebe!“ (s. 28)	„Hled', abys mě už víckrát nespatrił. A hled' pro své vlastní dobro, aby sis pamatoval, co se mezi námi událo!“ (s. 37)	„Mě už nevolej. A koukej si pro své vlastní dobro zapamatovat, co jsme si dnes řekli!“ (s. 34)
„Jak se z něho kouří, toť jako by dnes bylo prádlo v domě! A ta vůně! Toť jako by na blízku paštikář měl krám...“ (s. 65)	„Pachu jako o velkém prádle! To ten ubrousek. Pach jako z veřejné jídelny a z cukrářství hned vedle sebe a k tomu ještě z prádelny...“ (s. 83)	„Z prádelny se vyvalil oblak páry – puding byl venku z kotlíku! A pak vůně jako z jídelny, která sousedí s cukrářstvím, které sousedí s prádelnou!“ (s. 84)

„Ocitliť se v samém středu jeho...“ (s. 83)	„Leč vskutku v městě byli, v samém jeho středu...“ (s. 105)	„Ať tak, či onak, ocitli se v samém jeho středu...“ (s. 108)
---	---	--

Za zmínku stojí nepochybně i tendence k větší výrazové úspornosti. Dnešní běžné vyjadřování má blíže k implicitnosti, významové vztahy jsou tedy vyjádřeny obsahovým poměrem výpovědi⁹⁾. Při srovnání časově vzdálených textů zjišťujeme, že ve starších překladech je míra explicity znatelně vyšší. Skutečnosti, které jasně vyplývají z kontextu, nebývají v novějších textech vyjádřeny.

Tabulka č. 3, Výrazová úspornost

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Vidíte tohle párátko na zuby?“ pravil Skruž...“ (s. 23)	„Vidíte tohle párátko?“ zeptal se Vydřigroš...“ (s. 29)	„Vidíte tohle párátko?“ zablekotal Skrblíř...“ (s. 29)
„Ať je krám zavřen, nežli kdo vyřekne Jack (Džak) Robinson!“ volal pan Fezivik a tlesknul vesele rukama.“ (s. 42)	„Pro dnešek je po práci... Ať máte okenice zavřené,“ křikl starý Čepička a rázně si tleskl do dlaní, „než by člověk řekl švec!““ (s. 54)	„Zavíráme krám. Než bys řekl švec,“ vykřikl a rázně tleskl, „ať jsou okenice na svém místě!““ (s. 53)

1.2 Vývoj spojovacích prostředků

Je evidentní, že svou podobu mění i spojovací prostředky, a to jak v rámci souvětných celků, tak za jejich hranicí. Některé z velmi frekventovaných spojek staršího překladu jsou dnes považovány za knižní či dokonce zastaralé a bývají nahrazovány prostředky jinými, dnes běžněji používanými. Ve Váňově překladu se poměrně často objevuje knižní *-li*, které nejčastěji vystřídaly výrazy jako *když*, *jestli* nebo *pokud*. Relativu *kerý* je v novějších překladech dána přednost před vztažným zájmenem *jenž* a aktivně nahrazovány jsou také zastaralý stupňovací výraz *ba* a knižní spojka *neb*, která se ve Váňově překladu vyskytuje spíše ojediněle.

9) HRBÁČEK, J.: Srovnání dvou překladů z hlediska využití prostředků koheze textu, *Naše řeč* [online], 1987, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6699>

V novějších překladech klesá frekvence užívání několika dalších spojovacích výrazů, byť nejsou klasifikovány jako knižní. Jedná se zejména o příčinnou spojku *neboť*, která je postupně nahrazována frekventovanějším *protože* (v textu najdeme i případy, kdy je *neboť* vynecháno úplně, a na jeho místě figurují jiné prostředky – např. částice *každopádně* apod.), a spojku *či*, kterou nejčastěji vystřídal spojka *nebo*.

Tabulka č. 4, Vývoj spojovacích prostředků

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„To ho však tuze nepřekvapilo, neboť přemítal ve své mysli změnu života...“ (s. 86)	„Ale nijak tuze ho to nepřekvapovalo – neboť již v duchu rozvažoval, jak svůj život změní...“ (s. 108)	„Moc ho to však nezaskočilo, protože si v duchu představoval, že projde nějakou velkou životní změnou...“ (s. 111)
„...Byl-li to sen, či nebyl?“ (s. 31)	„... Byl to sen nebo ne?“ (s. 40)	„... Zdálo se mi to, nebo ne?“ (s. 39)
„... neptali se Skruže ani jedinkrát za jeho živobytí, kam vede ta neb ona cesta.“ (s. 5)	„... po celičkový život se ho žádný muž nebo žena ani jedinkrát nezeptali, kudy se dostanou tam nebo tam.“ (s. 12)	„...žádná žena ani muž by se Skrblíře v životě nezeptali na cestu.“ (s. 9)
„Odpusť, činím-li ti křivdu;“ (s. 60)	„Odpusť mi, jestli se mýlím.“ (s. 76)	„Omlouvám se, jestli se pletu, ale...“ (s. 79)
„I lampář, jenž běhal v předu a rozsvěcoval v setmělých ulicích ohnivé puntíky...“ (s. 70)	„I sám lampář, který běžel před ním a poséval setmělé ulice kapičkami světla...“ (s. 89)	„Dokonce i lampář, který běžel před nimi a sázel do potemnělé ulice jednu tečku světla za druhou...“ (s. 90)

„Následkem toho byl nesmírný hřmot, ale nikdo toho nedbal, ba matka i dcera se tomu z plna srdce smály...“ (s. 50)	„Výsledkem toho byla vřava, že se vymykala vši víře; ale nikomu zřejmě nevadila, ba naopak, matka i dcera se srdečně smály...“ (s. 63)	„Výsledkem byl takový rumrajch, jaký si jen stěží dovedete představit, ovšem nikomu to zřejmě nevadilo, matka s dcerou se z plna hrdla smály...“ (s. 63)
--	--	--

Jistým vývojem prošly mimo jiné i spojovací prostředky vyjadřující odporovací (adverzativní) významový vztah. Váňův překlad disponuje poměrně širokým repertoárem odporovacích výrazů (*ale, avšak, však*). V překladu Šavlíkové a Tilschových je však zřejmá nižší frekvence spojek *avšak* a *však* na úkor častějšího *ale*, které se mnohdy jednotvárně opakuje, a to jak v pásmu postav, tak v pásmu vypravěče.

Stejně jako Svobodová⁽¹⁰⁾ docházíme i my k závěru, že v rámci jednoho souvětí inklinují novější překlady k explicitnímu vyjádření významových vztahů pomocí spojek. Spojovací výrazy, které signalizují slučovací poměr mezi větami, jsou často nahrazeny právě výrazy adverzativními.

Tabulka č. 5, *Explicitní vyjádření poměru odporovacího*

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Lidé, kteří přicházeli do krámu poprvé, nazývali Skruže někdy Skružem a někdy Marleyem, a on se hlásil k oběma jménům.“ (s. 4)	„Lidé, kteří s ní přicházeli nově do styku, nazývali Vydřigroše někdy Vydřigrošem a někdy Vodralem, ale Vydřigroš slyšel na obě jména.“ (s. 11)	Nováčci v oboru říkali Skrblířovi jednou Skrblíř, jindy Sebral, ale on slyšel na obojí.“ (s. 8)

10) SVOBODOVÁ, J.: Syntaktické konstrukce v překladech povídky O lásce A. P. Čechova. In: *Bohemica Olomucensia* 3, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2010, s. 103–112.

„Neštěstí všech záleželo patrně v tom, že toužili přispěti pomocí lidem a pozbyli k tomu na vždy veškeré moci.“ (s. 29)	„Největší útrapou pro všechny bylo zjevně to, že toužili dobrodějně zasáhnout do lidských osudů, ale ztratili k tomu navždy veškerou moc.“ (s. 38)	„Neštěstí všech zjevně spočívalo v tom, že toužili mezi lidmi konat dobro, ale tuto schopnost navždy ztratili.“ (s. 37)
---	--	---

Posledním výrazem, který bychom chtěli zmínit, je částice *nu*, která se poměrně často objevuje ve Váňově překladu (ojediněle i v překladu Tilschových). Tato částice je vždy součástí přímé řeči a bývá nahrazena (a to zejména pokud plní funkci navazovací) výrazy jako je „*no*“, „*járku*“, apod., nebo je zcela vypuštěna.

Tabulka č. 6, Částice „*nu*“

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Nu, a co na tom?“ odpovídal.“ (s. 47)	„Co na tom?“ namítl.“ (s. 60)	„Co na tom?“ namítl.“ (s. 60)
„Nu, to mne těší...“ (s. 75)	„No, to věru rád slyším...“ (s. 94)	„No, tak to rád slyším...“ (s. 96)
„Nu, vidím, že jsem z vás nejnezištnější...“ (s. 85)	„Járku, já jsem z vás ten nejmíň vypočítavý, to je jasné...“ (s. 106)	„No, já mám asi z nás všech nejmenší zájem tam jít...“ (s. 109)

1.3 Prostředky tematického navazování

Jak uvádí Svobodová⁽¹¹⁾, k vytvoření souvislého sémantického celku slouží také identifikace společného předmětu řeči (podrobněji Danešův článek – *O identifikaci známé (kontextově zapojené) informace v textu*⁽¹²⁾). Téma výpovědi bývá obvykle vyvoditelné z předchozích výpovědí, jeho opakování tedy vede k vytváření tematických posloupností. Jednotlivé typy tematických posloupností podrobně popsal

11) SVOBODOVÁ, J.: Syntaktické konstrukce v překladech povídky O lásce A. P. Čechova. In: *Bohemica Olomucensia 3*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2010, s. 103–112.

12) DANĚŠ, F.: O identifikaci známé (kontextově zapojené) informace v textu: *Slovo a slovesnost* [online], 40, 1979, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2631>

František Daneš ve svém článku *Typy tematických posloupností v textu*⁽¹³⁾, nás však budou zajímat spíše způsoby, jakými je zajištěna identifikace společného předmětu řeči. Daneš také uvádí několik možností vyjádření dvou výrazů, mezi nimiž funguje vztah referenční totožnosti. Jedná se o: a) výslovné zopakování téže pojmenovací jednotky, b) její pronominalizaci, c) elipsu nebo d) substituci např. synonymem, propriem, hyponymem apod. V následující části se podrobněji budeme zabývat právě pronominalizací (substituce zájmenem), s níž se v námi analyzovaných překladech setkáváme nejčastěji.

1.3.1 Pronominalizace subjektu

Při srovnání analyzovaných textů docházíme k závěru, že subjektová pronominalizace neboli opětovné označení předmětu řeči pomocí zájmena na místo původní pojmenovací jednotky je poměrně hojně využívána autory starších překladů (jde zejména o Váňův překlad, v překladu Tilschových najdeme doklady jen zřídka).

Ve většině případů se jedná o pronominalizaci anaforickou, kdy je pomocí zájmena v textu odkazováno na již dříve zmíněný subjekt. Naopak v novějších překladech je navazování pomocí pronominálního podmětu omezeno, samotný podmět dokonce často bývá nevyjádřený (recipient je schopen odvodit subjekt z kontextu). Avšak tato tendence k omezování pronominalizace nepředstavuje problém, Hrbáček naopak tvrdí, že: „...oslabování pronominalizace je pro soudržnost textu neškodné, protože jde pouze o omezování pronominalizace nefunkční, nadbytečné, která nijak soudržnost textu neposiluje.“⁽¹⁴⁾

Tabulka č. 7, *Subjektová pronominalizace*

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„... Skruž, strčiv klíč do dírky dveří, spatřil v klepátku, aniž se ono v nejmenším změnilo...“ (s. 17)	„... Vydřigroš, když strčil klíč do zámku ve dveřích, viděl v klepadle – aniž se zatím jakkoli změnilo...“ (s. 23)	„... ve chvíli, kdy Skrblíř zasouval klíč do zámku, uviděl v onom klepadle, které se přitom navenek nijak nezměnilo...“ (s. 21)

13) DANEŠ, F.: Typy tematických posloupností v textu. *Slovo a slovesnost* [online], 29, 1968, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1615>.

14) HRBÁČEK, J.: Srovnání dvou překladů z hlediska využití prostředků koheze textu, *Naše řeč* [online], 1987, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6699>

„A tuhle je papoušek!“ volal Skruž ... „On volal na něho, když se vrátil domů...“ (s. 38)	„A tamhle je papoušek!“ křičel Vydřigroš ... „Ubohý Robinsone!“ Volal na něho, když obeplul ostrov...“ (s. 50)	„A támhle je papoušek!“ vykřikl Skrblíř. ... „„Ubohý Robine Crusoe“, volal na trosečníka, když se vrátil z plavby...“ (s. 49)
„Obrátil se k duchu a vida, že se tento naň dívá...“ (s. 52)	„Obrátil se k duchovi, a když viděl, že duch na něho hledí...“ (s. 65)	„Obrátil se na ducha, a když viděl, že v jeho tváři se překvapivě zračí...“ (s. 66)
„„Jestli on poshová,‘ pravila udivená...“ (s. 94)	„„Jestli se obměkčí on...“ (s. 119)	„Není, když nám počká!“ (s. 121)

1.3.2 Přívlastková pronominalizace

Jak uvádí Svobodová: „Nápadná je ve starším překladu snaha explicitně recipientovi signalizovat totožnost předmětu řeči pomocí ukazovacích zájmen.“⁽¹⁵⁾

Tato tendence se potvrzuje i ve sledovaných překladech. V obou novějších překladech ubývá nejen zájmen v pozici subjektové, ale také ukazovacích zájmen, která plní funkci přívlastku. Charakteristickým zájmenem, které bývá postupem času nahrazováno (typicky zájmenem *ten*) nebo zcela vypouštěno, je zájmeno *tento*.

Tabulka č. 8, Nahrazení zájmena *tento*

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Toto bouchnutí rozlehlo se domem jako hrom.“ (s. 18)	„Rána zaburácela domem jako hrom.“ (s. 24)	„Ten zvuk rozléhal se domem jako dunění hromu...“ (s. 22)
„To není to,“ pravil Skruž popuzen touto poznámkou...“ (s. 46)	„O to nejde,“ odpověděl Vydřigroš, tou poznámkou popuzený...“ (s. 58)	„O to nejde,“ namítl Skrblíř, kterého ta poznámka rozohnila...“ (s. 58)

15) SVOBODOVÁ, J.: Syntaktické konstrukce v překladech povídky O lásce A. P. Čechova. In: *Bohemica Olomucensia 3*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2010, s. 103–112.

„V tomto doupěti hanebnosti nacházel se malý krámek...“ (s. 87)	„Hluboko v tomto brlohu zlopověstných praktik stál...“ (s. 108)	„Hluboko v útrobách toho prohnilého doupěte...“ (s. 111)
---	---	--

V novějších textech však nedochází pouze k redukci zájmena *tento*, omezuje se i další nadbytečné přívlastkové odkazování. Jedná se například o redukci zájmen, jako je *ten, svůj, on* aj.

Tabulka č. 9, Redukce zájmenných přívlastků

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Kdyby všechny ty hladké dlaždičky byly prázdné a měly tu moc vykouzlit...“ (s. 20)	„Kdyby každý ten hladký kachel býval původně čistý jak papír a měl moc vykouzlit...“ (s. 26)	„Kdyby ty hladké kachle byly čisté a měly schopnost přenést...“ (s. 25)
„...i za největšího horka proměnil kancelář svou přítomností v lednici...“ (s. 5)	„... i za psích veder zchlazoval svou pracovnu na lednici...“ (s. 11)	„... v letním parnu měl v kanceláři jako v ledárně...“ (s. 9)
„... scvrkla a svraštěla se jeho líce... a jeho chytrácký hlas zněl vrzavě.“ (s. 5)	„Niterný chlad... svraskal mu líce... a zle mu čísel i ze skřípavého hlasu.“ (s. 11)	„... tváře zkrabatěly... a hlas skřípal, jak když pilou řeže led.“ (s. 9)

Hrbáček dále uvádí, že výrazným rozdílem mezi staršími a novějšími texty je také „...ústup přívlastkové pronominalizace realizované přívlastňovacími zájmeny, a to ve prospěch přívlastňovacího dativu vyjádřeného substantivními zájmeny.“⁽¹⁶⁾ Použité osobní zájmeno tedy logicky odkazuje k osobě.

16) HRBÁČEK, J.: Srovnání dvou překladů z hlediska využití prostředků koheze textu, *Naše řeč* [online], 1987, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6699>

Tabulka č. 10, Náhrada přivlastňovacích zájmen dativem posesivním

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Nejdivnější však na ní bylo to, že z temena jejího sálal proud oslnujícího světla...“ (s. 33)	„Avšak nejpodivnější na ní bylo to, že jí z temene hlavy vycházel oslnivý paprsek jasného světla...“ (s. 42)	„Nejpodivnější... byl proud jasného, čistého světla, který mu prýštil z temene...“ (s. 41)
„Byl zahalen černým rouchem, jež zakrývalo jeho hlavu, tvář i postavu...“ (s. 82)	„Zastíralo jej černé roucho, jež mu zakrývalo hlavu, tvář i tělo...“ (s. 103)	„Přízrak byl zahalený v černočerném hávu, který mu zakrýval hlavu, tvář, postavu...“ (s. 106)

1.3.3 Další pronominální odkazování

Na závěr bychom se chtěli věnovat větnému postavení deiktického zájmena „to“, které odkazuje k určitým situacím, jež byly součástí předchozího textu, ať už v podobě jednoslovného pojmenování, výpovědi, nebo více výpovědí. Takovýto způsob použití zájmena „to“ najdeme především ve Váňově překladu.

Tabulka č. 11, Odkazování zájmenem to

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Marley umřel; povídám to hned napřed. ... Stvrdil to duchovní na úmrtním listě... Potvrdil to i pan Skruž.“ (s. 3)	„... Vodral byl nebožtík. ... Matriční zápis o jeho pohřbu podepsal farář... Podepsal ho Vydřigroš.“ (s. 9)	Sebral byl mrtvý... Jeho úmrtní list podepsal duchovní... i hlavní pozůstalý. Konkrétně Skrblíř. (s. 7)
„Hrozný hlas rozlehl se domem... a hned na to objevil se pan učitel, jenž nahnal mladému Skružovi nehorázného strachu...“	„Nějaký hrozný hlas zaburácel síni... Vzápětí se v síni objevil sám majitel školy... a vyděsil ho málem k smrti... Potom zavedl chlapce“	„... zaburácel halou strašlivý hlas patřící samotnému panu řídicímu, který zíral na mladého pana Skrblíře... Potom ho“

Na to uvedl jej i jeho sestru do salonku... (s. 40)	i jeho sestru do parádního pokoje...“ (s. 52)	i s jeho sestrou uvedl do... salonu pro hosty...“ (s. 51)
---	---	---

Naopak je deiktické zájmeno *to* hojně zastoupeno v novějších překladech jako součást přímé řeči (v tomto případě k výpustkám nedochází), a to i v případě, že není součástí dané výpovědi překladu staršího.

2. Knižní konstrukce

Následující kapitola bude věnována konkrétním konstrukcím a vazbám typickým pro spisovný psaný projev. Volba knižních konstrukcí použitých v textu dobře reflektuje dobovou normu syntaxe, výstavba starších překladů je tvořena pomocí odlišných konstrukcí a vazeb, než je tomu v případě překladů mladších. Proměnou prošly nejen některé ze slovesných konstrukcí, ale zejména knižní pádové formy. Samotná kategorie pádu vyjadřuje vztahy mezi předmětně pojímanými jevy skutečnosti (ztvárnjuje tedy syntaktické vztahy) a každý pád je nositelem jistého základního významu, byť modifikovatelného.⁽¹⁷⁾ Proto chceme věnovat prostor právě kategorii pádu a substitucím v této oblasti (podrobněji se zaměříme především na genitivní vazby).

2.1 Genitivní vazby

Mluvnice češtiny (3)⁽¹⁸⁾ uvádí, že v současné spisovné češtině znatelně ubývá predikátorů, na něž se váže komplement v genitivu. Tedy dříve běžně používaný gramatický větný vzorec $S_{nom} - Vf - S_{gen}$, který je v novějších textech velmi často nahrazen vzorcem $S_{nom} - Vf - S_{acc}$, dnes funguje bez omezení pouze pro reflexivní slovesa (např. *dožít se*) a pro některá slovesa nereflexivní (např. *litovat*). Genitivní pádová forma se v novějších textech může objevit jako alternativa konstrukcí s vazbou akuzativní, a to především ve spojení s abstraktními substantivy (např. *užívat nátlaku*). Substantiva konkrétní jsou ve většině případů spojena s akuzativem (např. *používat kladivo*). V souvislosti s užitím genitivní vazby můžeme také zmínit lexikální jednotky v podobě predikátorů, které samy o sobě nesou příznak knižnosti, tedy nebyly vývojem genitivu zasaženy tak silně (např. *pozbyt, dbát*).

Ze sémantického hlediska můžeme podle Běličové⁽¹⁹⁾ slovesa (převážně zvrtná), která vytváří pravovalenční pozici ve formě genitivu, rozdělit do čtyř skupin, a to na: 1) genitiv vyjadřující množství (kvantitativní) – např. *co se nanosil vody, babička kvůli němu napekla buchty*, 2) genitiv cílový (dotykový) – např. *dožadoval se spravedlnosti*, 3) genitiv odlukový – např. *zřekl se jmění* a 3) genitiv podnětový – např. *bála se pavouků*. Můžeme tedy obecně říci, že genitiv je pád,

17) BĚLIČOVÁ, H.: *Sémantická struktura věty a kategorie pádu: Příspěvek k porovnávání syntaxi rus. a čes. jednoduché věty*. Praha, 1982., s. 30.

18) DANEŠ, F. – GREPL, M. – HLAVSA, Z.: *Mluvnice češtiny 3*. Academia, Praha 1987, s. 177.

19) BĚLIČOVÁ, H.: *Sémantická struktura věty a kategorie pádu: Příspěvek k porovnávání syntaxi rus. a čes. jednoduché věty*. Praha, 1982., s. 51-53.

který: „signalizuje, že aktant vyjádřitelný v pozici s danou formou má takovou sémantickou roli, pro niž je vedle rysu „neaktivní účast na ději/stavu vyjadřovaném predikátorem“ příznačný rys „kontakt s dějem/stavem“.⁽²⁰⁾

Celkový ústup genitivních vazeb je zřetelně viditelný i v námi analyzovaných textech. Zatímco v nejstarším z překladů jsou ještě hojně používány komplementy s genitivní vazbou, v obou novějších textech je genitivní valence plně nahrazena.

Tabulka č. 12, Ústup genitivních vazeb

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Zastavil se ještě u dveří, aby přál „veselých svátků“ příručím...“ (s. 10)	„U domovních dveří se ještě zastavil, aby popřál k svátkům písaři...“ (s. 16)	„Ještě se zastavil na prahu, aby popřál hezké svátky pomocníkovi...“ (s. 14)
„Jakých důkazů si přejete o mé skutečnosti kromě těch, které vám podávají vaši smyslové?“ (s. 22)	„Jaký důkaz o mém bytí kromě svědectví vlastních smyslů bys chtěl?“ (s. 29)	„Co by tě mohlo přesvědčit, že jsem skutečný, když ne tvoje smysly?“ (s. 28)
„Více ani slova. Tak se potkávali...“ (s. 85)	„Víc ani slovo. Takové bylo jejich setkání...“ (s. 107)	„To bylo vše. Takhle vypadalo jejich setkání...“ (s. 110)

Ve Váňově překladu můžeme rovněž zaznamenat poměrně četný výskyt genitivu záporového, který je dle *Nového encyklopedického slovníku*⁽²¹⁾ přidělován jménům ve formě přímého objektu tranzitivních sloves (např. *Neviděl tam jediné živé duše.*), případně subjektu slovesa být (např. *Není tu živáčka.*) za předpokladu, že sloveso nese negaci. Cílem použití genitivu záporového je poté samotné zdůraznění záporu, které může být dále podpořeno např. abstraktností pojmenovaného předmětu, hromadností aj. (viz níže).

20) GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Votobia, Olomouc 1998, s. 49

21) KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J.: (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny* [online]. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002, dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/GENITIV>

František Trávníček uvádí ve své studii *Záporový genitiv v češtině*⁽²²⁾, že genitiv záporový nese zpravidla význam partitivní (celkový). Můžeme jej tedy použít všude tam, kde lze partitivní význam vyjádřit. Samotná volba mezi akuzativem a genitivem závisí na individuálním cítění. Oba pády mají schopnost rozlišit význam, explicitním užitím genitivu zdůrazníme partitivní pojetí, v případě užití akuzativu je předmět vnímán jako celek.

Záporový genitiv se podle Trávníčka používá zejména u jmen látkových a hromadných v singuláru – např. *nemáme vína / masa*, dále u jmen singulárových, které nesou význam partitivní pouze fakultativně – např. *nemám ani haléře, nechval dne před večerem*, ale také u singulárových jmen abstraktních – např. *nemám naděje, nemám síly*, hromadných jmen pomnožných a plurálových – např. *nemám peněz / přátel* a také se v textu může objevit jako tzv. genitiv nepřímý, který představuje předmět nepřímo závislý na slovese v záporu, např. *nemohl oka zamhouřit, nemohl jsem z něho dostat rozumného slova*.

Pomocí genitivu záporového můžeme vyjádřit nejen pozici objektu, např. *nemám peněz*, ale také pozici subjektu, např. *není vody* (často se jedná o spojení slovesa být v záporu a subjektu v genitivu). Subjektový i objektový záporový genitiv považujeme za významovou syntaktickou kategorii, z dnešního hlediska je však užití genitivu záporového v textu vnímáno jako příznakové (s výjimkou frazeologických spojení jako např.: *Celou noc jsem oka nezavřel*.) V současnosti je subjektová pozice nejčastěji realizována prostřednictvím nominativu, objektová poté pomocí akuzativu.

Tabulka č. 13, *Genitiv záporový*

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
Ale na dveřích nebylo ničeho kromě šroubů a nýtů, které držely klepátko...“ (s. 18)	Ale na zadní straně dveří nebylo nic než šrouby a matky, které na nich držely klepadlo.“ (s. 24)	... ale na dveřích nebylo z druhé strany nic jiného než šrouby a matice, kterými bylo klepadlo připevněno... (s. 22)

22) TRÁVNÍČEK, F.: Záporový genitiv v češtině, *Slovo a slovesnost* [online], 1938, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=255>

„... hned neměla jedné ruky, tu nohy...“ (s. 33)	„... jednu chvíli to byla bytost s jednou rukou, hned zas s jednou nohou... (s. 42)	„... chvíli to byla věc, která měla jen jednu paži, pak zase jednu nohu...“ (s. 41)
„... jenž nečině žádného odporu zůstával kliden...“ (s. 52)	“...bez jakékoli viditelné známky obrany... zůstával... nedotčen.“ (s. 65–66)	„... duch viditelně nekladl žádný odpor...“ (s. 66)
„,Což není vězení?‘ zvolal duch, obrátiv se k němu svými slovy naposled. ,Není žádných robotáren?‘“ (s. 81)	„,Nejsou snad žádné věznice?‘ opáčil duch a naposledy mu vmetl v tvář jeho vlastní slova. ,A co chudinské robotárny?‘“ (s. 102)	„,Copak nemáme věznice?‘ vrátil mu duch naposledy jeho vlastní slova. ,Copak nemáme pracovní chudobince?‘“ (s. 105)

Na závěr vzhledem k některým příkladům uvedeným v tabulce ještě zmiňujeme, že spojení objektu/subjektu v genitivu záporovém s atributem je podle Trávnička chybné, jelikož atribut rozvíjející jméno ruší jeho partitivní význam (např. *nemá peněz* → *nemá žádné peníze*, ale nikoli *nemá žádných peněz*). Ve Váňově překladu se však objevují i tyto konstrukce. Trávničkův článek vyšel v časopise *Slovo a slovesnost* v roce 1938, domníváme se tedy, že na přelomu 19. a 20. století, kdy byl vydán Váňův překlad, mohly být tyto konstrukce stále součástí psaného projevu, aniž by byly pokládány za syntaktický nedostatek. Variantou druhou je poté nedostatečné povědomí autora o partitivním významu genitivu záporového.

V menší míře užívá Váňa i genitivu vlastnosti, který tradičně zastává pozici atributu nekongruentního. V novějších překladech mu poté odpovídá ... „shodný přívlastek vyjádřený složenými adjektivy (*černovlasá žena*), nebo rozvitý neshodný přívlastek s formou instrumentálu s předložkou *s*: *žena s černými vlasy*.“⁽²³⁾ Výjimku představuje pouze výskyt genitivu vlastnosti v překladu manželů Tilschových. Tento případ je však ojedinělý a další doklady tohoto typu genitivních vazeb v novějších textech nenajdeme.

23) GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Votobia, Olomouc 1998, s. 328.

Tabulka č. 14, Genitiv vlastnosti

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Byli to statní páni příjemného zevnějšku a stáli nyní v pisárně Skružově, majíce klobouky v rukou.“ (s. 11)	„Byli to statní pánové příjemného vzhledu a nyní stáli s klobouky pod paždím ve Vydřigrošově pisárně.“ (s. 17)	„Byli to důstojní, na pohled přívětiví pánové s knihami a papíry v rukou...“ (s. 14)
„Kam pak dal své peníze?“ tázal se pán rudých tváří...“ (s. 84)	„Co udělal s penězi?“ otázal se rudolící pán...“ (s. 105)	„A co se stalo s jeho penězi?“ ozval se brunátný chlapík...“ (s. 109)

Ojediněle se pak v nejstarším překladu vyskytuje také genitiv kvantitativní, který vyjadřuje velké množství.

Tabulka č. 15, Genitiv kvantitativní

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
Tu bylo hrušek a jablek narovnaných v hromádkách, tu bylo vinných hroznů... (s. 57)	„... se tu kupily hrušky a jablka v plné svěžesti a houpaly se tu vinné hrozny...“ (s. 73)	„Jablka a hrušky byly vyskládané do... hrozny vína visely...“ (s. 75)

2.2 Náhrada starší pádové formy

Genitivní konstrukce, které jsou v novějších překladech aktivně nahrazovány, nejsou jedinými typy knižních konstrukcí, které mění svou podobu. Jako velmi výrazná se nám jeví například tendence k nahrazování predikativních instrumentálů substantivem, adjektivem či zájmenem v nominativu. Přesto, že se tyto konstrukce mohou vyskytovat i v současných textech (kolísání nominativ-instrumentál), vždy by měly být do textu voleny s ohledem na významové, dobové, slohové a individuální rozdíly. Oba pády signalizují nesubjektovou pozici, instrumentál však nese příznak

omezené platnosti, či přechodné vlastnosti, kdežto nominativ značí vlastnost trvalou, vyplývající z podstaty jejího nositele (podrobněji *Mluvnice češtiny (3)*)⁽²⁴⁾.

Ve Váňově překladu se predikativní instrumentály hojně vyskytují a poměrně často je najdeme i v překladu manželů Tilschových. Oproti tomu v překladu Lucie Šavlíkové je ve většině případů dána přednost nominativu.

Tabulka č. 16, Náhrada predikativního instrumentálu nominativem

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Vždyť on a Marley bývali společníky v obchodě, ani nevím, po jakou řadu let.“ (s. 4)	„Vydřigroš a Vodral byli přece společníky nevím jak dlouhou řádku let.“ (s. 10)	„Ti dva byli obchodní partneři snad odnepaměti.“ (s. 7)
„Vlastní tvé city tobě praví, žes nebýval, jakým jsi nyní,‘ namítala...“ (s. 48)	„Vaše vlastní city vám říkají, že jste nebyl takový, jaký jste dnes,‘ odpověděla...“ (s. 61)	„Sám musíš cítit, že nejsi jako dřív,‘ opáčila.“ (s. 61)
„Bylo to němé, ale hlásilo se to řečí hroznou.“ (s. 92)	„... třebaže to bylo němé, hlásilo se strašnou výmluvností.“ (s. 114)	„... cosi, co sice bylo němé, ale samo o sobě výmluvné až běda.“ (s. 117)

V neposlední řadě je třeba zmínit nahrazování dativu akuzativem, byť je dativní valence „...i v dnešní češtině velmi pevná a zpravidla nedochází k jejímu nahrazování valencí akuzativní.“⁽²⁵⁾ Existují však konstrukce s dativní vazbou, které jsou z dnešního hlediska považovány za zastaralé a jejich frekvence užívání klesá. Tedy může dojít k transformaci predikátoru (například změna slovesného predikátoru na predikátor verbo-nominální) nebo k volbě zcela jiného lexikálního prostředku, který nahrazuje predikátor původní, případně mohou být dativní konstrukce nahrazeny právě konstrukcemi s vazbou akuzativní, a to v případě, že je predikátor zachován ve stejné podobě.

24) DANEŠ, F. – GREPL, M. – HLAVSA, Z.: *Mluvnice češtiny 3*. Academia, Praha 1987, s. 221.

25) GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Votobia, Olomouc 1998, s. 246.

Tabulka č. 17, Náhrada dativu akuzativní formou

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Konečně mu napadlo, že toto světlo vychází...“ (s. 54)	„Ale konečně ho napadlo..., že zdroj a tajemství onoho strašidelného světla...“ (s. 68–69)	Nicméně nakonec došel k závěru..., že zdroj i tajemství toho přízračného světla...“ (s. 69)
„Drahý pane,“ pravil druhý pán potřásaje mu rukama; „ani nevím, co říci takové štědrosti.“ (s. 107)	„Můj drahý pane,“ odpověděl pán a potřásl mu rukou. „Věřu nevím, co mám říci takové velkoduš-“ (s. 134)	„Můj milý pane,“ řekl muž a potřásl mu rukou, „vůbec nevím, co mám říct na tak velkory-“ (s. 138)

2.3 Další knižní konstrukce

Na závěr kapitoly bychom měli zmínit ustupující knižní konstrukci, která je též ve starších překladech bohatě zastoupena. Váňa ve svém překladu hojně užívá struktur utvořených za pomoci slovesa *jmout*, které se v obou novějších textech již nevyskytuje. Sloveso *jmout* se zde pak objevuje ve formě verba finita následovaného infinitivem nedokonavého plnovýznamového slovesa. Ve všech případech se jedná o tvar *jal se*, tedy o tvar préterita aktiva nesoucí význam slovesa *začít*. Tyto knižní výrazy jsou nahrazovány povětšinou zcela jinou slovesnou konstrukcí, případně právě slovesem *začít*, nebo je fázové sloveso úplně vynecháno a jeho místo zaujímá plnovýznamové sloveso v určitém tvaru, které konstrukci dříve dotvářelo v podobě infinitivu.

Tabulka č. 18, Další knižní konstrukce – sloveso *jmout* + infinitiv

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Skruž zavřel okno a jal se prohlížeti dveře, kterými duch byl vešel. (s. 29)	„Vydřigroš zavřel okno a zkusil dveře, jimiž duch vešel.“ (s. 38)	„Zavřel okno a prozkoumal dveře, kterými k němu přízrak vešel.“ (s. 37)

<p>„Přišel houslista s notami, vylezl na vysokou židli u psacího stolu, rozložil na něm partesy a jal se laditi, zkoumati a prohlížeti housle... (s. 43)</p>	<p>„A přišel houslista s partesy a vyšvihl se k vysokému pultu a proměnil ho v orchestr a fídlal, jako když padesáti kručí v žaludku.“ (s. 55)</p>	<p>„A to už přišel houslista s i s notami, zamířil k vysokému stolu, udělal si z něj orchestřiště a ladil ostošest, jako když kočku tahá za ocas.“ (s. 53)</p>
--	--	--

3. Modalita

Modalita neboli vyjádření postoje mluvčího k obsahu promluvy je nedílnou součástí výpovědi. Je vyjadřována jazykovými prostředky, jejichž podoba se mění v závislosti na dobové jazykové normě. Tradičně rozeznáváme čtyři druhy modalit, a to: a) modalitu voluntativní (preferenční), která vyjadřuje zájem mluvčího na realizaci / nerealizaci děje (rozdělujeme kategorie nutnosti, možnosti a záměru), b) modalitu epistémickou (jistotní) vyjadřující sílu přesvědčení mluvčího o platnosti obsahu výpovědi, c) modalitu evaluativní (postojově hodnotící), tedy způsob, jakým mluvčí hodnotí sdělovanou skutečnost a d) modalitu emocionální (vyjádření podivu, překvapení apod.)⁽²⁶⁾ V rámci textové analýzy si všímáme hlavně rozdílů ve vyjádření modalit voluntativní, které věnujeme následující kapitole.

3.1 Modalita voluntativní

Mluvnice češtiny (3) definuje modalitu voluntativní následovně: „Věty mohou obsahovat explicitní informaci o tom, že realizace/nerealizace obsahu predikátu je nutná, tj. někým nebo něčím vynucená, možná, tj. někým nebo něčím umožněná, anebo záměrná (úmyslná, chtěná). Přítomnost takových informací ve větě nazýváme modalita nutnosti, možnosti a záměru, souhrnně pak modalita voluntativní.“⁽²⁷⁾

Tento typ modalit může být dle *Nového encyklopedického slovníku*⁽²⁸⁾ vyjádřen a) prostředky lexikálními, b) prostředky gramatickými (méně často), c) prostředky slovtvornými. Lexikálními prostředky míníme modální modifikátory, které se pojí pouze s infinitivem plnovýznamového slovesa (např. *musí poslouchat, dá se vyřešit* apod.), a modální predikátory, které mají schopnost vázat se na vedlejší větu, ale také na její infinitivní nominalizaci (např. výrazy *je nutno, je třeba* apod.).

Jako gramatické prostředky se v tomto případě označují především infinitivní konstrukce typu *je vidět, knižní jest umřítí* aj. a skupinu slovtvorných prostředků představují z větší části deverbativní adjektiva tvořená sufixem -teln- (složeným ze

26) GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Votobia, Olomouc 1998, s. 479–480

27) DANĚŠ, F. – GREPL, M. – HLAVSA, Z.: *Mluvnice češtiny 3*. Academia, Praha 1987, s. 278

28) KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny* [online]. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002, dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VOLUNTATIVN%C3%8D%20MODALITA>

sufixů -tel- + -n-)⁽²⁹⁾ + koncovka – např. *dělitelný* nebo adjektiva derivovaná sufixem -n- – např. *sjízdný*.

Už Svobodová⁽³⁰⁾ ve své práci uvádí, že modální predikátory bývají v novějších překladech efektivně nahrazovány modálními modifikátory, nebo vypouštěny. V případě, že je agens anonymizován, bývají povětšinou modální predikátory zachovány. Tyto tendence dokládáme příklady v následující tabulce.

Tabulka č. 19, *Modální predikátory a modální modifikátory*

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Musí se toulati světem – ach běda! – aby byla svědkem všeho toho, čeho se nemůže státi víc účastna, ačkoli jí to bylo možno za živa...“ (s. 24)	„Jeho nezvratným losem je toulat se po světě – och, běda mi! – a být svědkem všeho toho, na čem už se nemůže podílet, ale na čem se mohl podílet za života...“ (s. 30–33)	„Bloumá pak po světě – ach, běda mi! – a vidí věci, kterých se už nemůže účastnit a které by ho mohly učinit šťastným...“ (s. 31)
„Vždyť není možno, aby se něco přihodilo slunci...“ (s. 30)	„Bylo by možné, že se něco stalo se sluncem...“ (s. 39)	„Přece není možné, že by přestalo svítit slunce...“ (s. 38)

Samotná kategorie nutnosti, možnosti a záměru je v překladech Váni a Tilschových častěji explicitně vyjádřena (velmi často za použití modálního slovesa

29) DOKULIL, Miloš.: *Mluvnice češtiny. Vědecký redaktor Jan Petr. Díl. 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov.* Praha: Academia, 1986, s. 340

Pozn.: Většina odborných prací analyzuje -teln- jako jeden sufix. Např. V. Šmilauer považuje -teln- za jediný sufix s významem trpné schopnosti (viz *Novočeské tvoření slov*, 1971, s. 138). Podle *Mluvnice češtiny (I)* je tento formant složený ze dvou dílčích sufixů -tel- a -n-, při čemž -tel- představuje dílčí složku související s činitelskou substantivní příponou -tel-. Čistě bisufixální analýzu (-tel- zde figuruje jako redundantní činitelský sufix) poté navrhuje M. Komárek (*Příspěvky k české morfologii*, 2006, s. 102), který se staví proti pojetí -teln- jako celistvého sufixu s významem trpné schopnosti. Argumentuje existencí paralelních slovtvorných typů téhož významu bez -tel- – např. *pitný* či *nerozbitný*, při čemž žádný z dílčích morfémů těchto adjektiv neobsahuje modálnost nebo trpnost, tyto významy jsou vlastní až celku v podobě lexému. Význam derivovaného lexému tedy nelze vyvozovat pouze z jeho dílčích složek.

30) SVOBODOVÁ, J.: Syntaktické konstrukce v překladech povídky O lásce A. P. Čechova. In: *Bohemica Olomucensia 3*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2010, s. 103–112.

moci), než je tomu v překladu Šavlíkové. Tedy postupně ubývá výslovných vyjádření modalit jako takové.

Tabulka č. 20, Úbytek explicitního vyjadřování modalit

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Kdo viděl ten černavý mrak, valící a halící se do všeho a kolem všeho, mohl málem mysliti, že...“ (s. 6)	„Když člověk viděl ten špinavý mrak, jak se snáší a halí všechno stínem, mohl málem mysliti, že...“ (s. 13)	„Při pohledu na ten lepkavý špinavý mrak, který se pomalu snášel k zemi a všechno zamlžoval, by si člověk pomyslel, že...“ (s. 10)
„Snad bych je mohl přijati všechny najednou...“ (s. 28)	„Nemohl bych je přijmout všechny najednou a mít to za sebou, Jakube? ...“ (s. 36)	„A co kdybych je vzal všechny jedním vrzem, Jakube? ...“ (s. 34)
„Chci světit Vánoce v srdci svém a pamatovat na ně celý rok. Chci žít v minulosti...“ (s. 101)	„Chci ctít Vánoce z plného srdce a vynasnažím se je světit, jak je rok dlouhý. Chci žít v minulosti...“ (s. 127)	„Začnu si hluboce vážit Vánoc a pokusím se žít tak, jako by byly celý rok. Budu mít na paměti minulost...“ (s. 129)

Při vyjadřování modalit voluntativní se také projevuje tendence nahrazovat vzorce bez subjektu „který by byl obsazen osobou nějakým způsobem zainteresovanou na ději, větami se subjektovou pozicí rezervovanou pro podmět mající charakter „pojmenování osoby.“⁽³¹⁾

31) SVOBODOVÁ, J.: Syntaktické konstrukce v překladech povídky O lásce A. P. Čechova. In: *Bohemica Olomucensia 3*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2010, s. 103–112.

Tabulka č. 21, Nahrazování vzorců bez subjektu při vyjadřování modality voluntativní

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Bude mně tedy snad dovoleno, abych ještě jednou...“ (s. 3)	„Proto mi jistě dovolíte, abych důrazně opakoval...“ (s. 9)	„Dovolte tedy, abych znovu důrazně prohlásil...“ (s. 7)

4. Transformační procesy

Při produkci textu dochází k nejrůznějším transformacím (transformace = proces, transformát = výsledek transformace), které produktorovi umožňují hierarchizovat obsah a odpovídajícím způsobem na scéně „rozestavit“ participanty verbalizovaného děje. Macháčková ve své publikaci *K jednotlivým typům transformací v češtině*⁽³²⁾ vyděluje tři typy transformací, a to: a) změny hierarchizace participantů uvnitř jedné propozice, b) začlenění jedné propozice do druhé, c) rámec propozice. Ve své práci se zaměříme především na typy a), tedy změny hierarchizace participantů uvnitř jedné propozice (pozornost věnujeme zejména hierarchizaci propozice a deagentizaci) a b), tedy začleňování jedné propozice do druhé, které je příznačné především pro starší překlady. Autoři textů novějších se takovému „zapouštění“ jedné propozice do druhé spíše vyhýbají, přednost je dána větnému ztvárnění obou obsahových propozic⁽³³⁾.

4.1 Transformace uvnitř jedné propozice

Pod pojmem transformace uvnitř jedné propozice „...můžeme chápat jevy, při nichž se participanty intenčního pole přeskupují, tj. mění pozice uvnitř predikátové struktury, jsou různě hierarchizovány, popř. se mění jejich počet.“⁽³⁴⁾ Nemění se však pouze počet participantů a jejich pozice, ale dochází také ke změně samotného slovesného významu. Následující část naší práce pojednává o hierarchickém uspořádání participantů propozice, v jehož rámci se zaměříme především na sémantické vyjádření pozice subjektu, ale také na deagentní konstrukce se sekundární diatezí.

Za primární diatezi považujeme stav, kdy je užito slovesa v určitém tvaru a subjektová pozice je obsazena agentem (konatelem děje) či kauzátorem – např. *Požár zničil veškerou úrodu*. Pokud dojde k přeskupení participantů jedné propozice, výsledkem může být konstrukce se sekundární diatezí – agens, příp. kauzátor, je odsunut z pozice subjektu - např. *Veškerá úroda byla zničena požárem*.⁽³⁵⁾ Výskyt konstrukcí se sekundární diatezí se sice neomezuje výhradně na starší překlady, ale v překladech novějších takovýchto konstrukcí znatelně ubývá.

32) MACHÁČKOVÁ, E.: *K jednotlivým typům transformací v češtině, Slovo a slovesnost* [online], 1992, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3487>

33) SVOBODOVÁ, J.: Syntaktické konstrukce v překladech povídky O lásce A. P. Čechova. In: *Bohemica Olomucensia 3*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2010, s. 103–112.

34) MACHÁČKOVÁ, E.: *K jednotlivým typům transformací v češtině, Slovo a slovesnost* [online], 1992, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3487>

35) GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Votobia, Olomouc 1998, s. 133.

4.1.1 Hierarchizace propozice

Hierarchizací propozice nazýváme syntaktické uspořádání aktantů téže sémantické struktury do syntaktických pozic.⁽³⁶⁾ Danou skutečnost lze totiž prezentovat různými způsoby právě díky významovým obměnám propozice. Grepl a Karlík⁽³⁷⁾ uvádí, že jednotlivé větněčlenské pozice, do kterých jsou aktanty obsazovány, mají různou závažnost. Hierarchicky nejzávažnější pozicí je subjekt, jehož sémantickému vyjádření se hodláme věnovat.

Díky porovnání textů, které slouží jako výchozí materiál naší analýzy, jsme schopni formulovat další z řady vývojových tendencí v rámci syntaktické větné struktury, a to tendenci k obsazování pozice subjektu participanty, které označují osobu. Takovýmto participantům pak bývá dokonce často dána přednost i v případě, že nejsou formálně vyjádřeny (podmět nevyjádřený).

Tabulka č. 22, *Personický subjekt*

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Veselé Vánoce, strýčku! Bůh dej štěstí!“ zvolal pojednou veselý hlas.“ (s. 7)	„Veselé Vánoce, strýčku! Dej vám Bůh štěstí!“ zvolal radostný hlas.“ (s. 13)	„Veselé Vánoce, strýčku! Bůh tě opatruj!“ zahalekal kdosi rozjařeně.“ (s. 11)
„Vyletěli na ulici – jedna, dvě, tři – už byly okenice dole – čtyři, pět, šest – už trčely závory a visely zámky...“ (s. 42–43)	„Vyletěli s okenicemi na ulici – ráz dva tři – zasadili je na místo – čtyři pět šest – zahradili je a zaklesli zámky...“ (s. 55)	Raz, dva tři – a byli na ulici i s okenicemi, čtyři, pět, šest – a měli je nasazené...“ (s. 53)
„Nyní umlkly zvony, a krámy pekařů se zavřely;“ (s. 59)	„Po čase zvony umlkly a pekárny se zavřely;“ (s. 75)	„Postupně zvony utichly a pekaři zavřeli krám.“ (s. 78)

36) KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny* [online]. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002, dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/HIERARCHIZACE%20PROPOZICE>

37) GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Votobia, Olomouc 1998, s. 132.

Jak uvádí Uhlířová⁽³⁸⁾, na hierarchizaci propozice působí také aktuální větné členění. Pozici „předmětného“ tématu nejčastěji obsazuje ten z participantů, který má v gramatické struktuře funkci podmětu. Přitom podotýká, že původní podměty různých sémantických obsahů vyjadřují aktuální, proměnlivá témata jednotlivých vět, na která se v tematické posloupnosti zpravidla už dále nenavazuje. Téma celého odstavce může být tedy vyjádřeno jediným participantem v pozici subjektu. Na následujícím příkladu chceme tento jev demonstrovat, téma odstavce je přerušeno pouze v případě Váňova překladu, novější překlady inklinují k větší tematické ucelenosti.

Tabulka č. 23, Tematický subjekt

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
<p>„Skružova sestra nesúčastnila se hry na slepou bábu, ale seděla pohodlně ve velkém křesle... Duch a Skruž stáli těsně za ní. Zahrála si ráda na zástavy a ve hře... vynikala. (s. 77)</p>	<p>„Vydřigrošova neteř se hry na slepou bábu nezúčastnila, nýbrž nechala se pohodlně uvelebit do lenošky... seděla v útulném koutku... Ale přidala se ke hře na zástavy a „úžasně milovala svého miláčka“... Rovněž při sekretáři... si vedla skvěle...“ (s. 97)</p>	<p>„Skrblířova neteř se hry na slepou bábu neúčastnila, místo toho se pohodlně uvelebila v křesle... Ke hře na fanty se ale přidala a bravurně vyznala svému milovanému choti lásku... Skvěle si vedla i v hádání slov... a dokonce ke své velké radosti zvítězila nad svými sestrami...“ (s. 100)</p>

4.1.2 Deagentní konstrukce

Encyklopedický slovník češtiny⁽³⁹⁾ uvádí dva základní obecné hierarchizační procesy, a to deagentizaci a dekauzativizaci. Deagentizace je definována jako

38) UHLÍŘOVÁ, L.: Příspěvek k vývojové dynamice větných vzorců v češtině, *Naše řeč* [online], 1993, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7159>

39) KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny* [online]. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002, dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/HIERARCHIZACE%20PROPOZICE#deagentizace>

„...proces odsunutí agentu z jeho primární syntaktické pozice podmětu do pozice jiné, jednak eliminace sémantického subjektu z povrchové syntaktické roviny.“⁽⁴⁰⁾

Právě struktury se sekundární diatezí, konkrétně deagentní konstrukce, jsou totiž poměrně hojně zastoupeny ve Váňově překladu. Agens (konatel děje) je tedy odsunut z pozice subjektu nejčastěji s pomocí reflexivní slovesné formy (například: „...potom se hrálo na zástavy“ (Váňa, s. 44) → “Následovaly další tance a následovala hra na zástavy...” (Tilschovi, s. 56) → “Následovaly další tance a hry na zástavy...” (Šavlíková, s. 54)) a pasivního participia.

Specifickým typem sekundární diateze jsou pak struktury se zvratným pasivem, které pozici subjektu zachovávají. *Mluvnice češtiny (3)*⁽⁴¹⁾ dále zmiňuje reflexivní podobu modálního slovesa „chtít“, která signalizuje „přemístění nějakého participantu zaujímajícího v ZVS syntaktickou pozici S_{nom} do syntaktické pozice S_{dat.}“⁽⁴²⁾ Jedná se o derivovanou strukturu, kterou jsme zaznamenali i ve Váňově překladu, byť spíše výjimečně.

Tabulka č. 24, Reflexivní podoba modálního slovesa „chtít“

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Já sám Vánoce neslavím; abych na jejich oslavování připlácel lenochům, toho se mně také nechce.“ (s. 12)	„Já sám se na vánoce nijak neveselím, a abych pomáhal rozveselovat lenochy, to si nemůžu dovolit.“ (s. 18)	„O Vánocích se nijak neveselím a nemohu si dovolit, aby se na můj účet veselili lajdáci.“ (s. 16)
„Voda rozlévala se, kam se jí jen chtělo...“ (s. 70)	„... všude, kam se jí prostě zachtělo, se rozlévala voda...“ (s. 89)	„Jako by to bylo pohřebiště obrů, kde si voda našla cestu úplně všude...“ (s. 90)

V porovnání s reflexivními slovesnými formami se v nejstarším překladu často vykytují konstrukce s pasivními participii tvořené tvarem slovesa „být“

40) KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny* [online]. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002, dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/HIERARCHIZACE%20PROPOZICE#deagentizace>

41) DANĚŠ, F. – GREPL, M. – HLAVSA, Z.: *Mluvnice češtiny 3*. Academia, Praha 1987, s. 255.

42) Ibid.

a pasivním participiém (opisné pasivum). S použitím pasivního participia je agens dekonkretizován a může být dokonce odsunut z pozice subjektu na pozici hierarchicky nižší. V překladu Tilschových a Šavlíkové se takovéto konstrukce téměř nevyskytují, přednost je dána konstrukcím aktivním.

Tabulka č. 25, *Deagentní konstrukce s opisným pasivem*

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Bude mně tedy snad dovoleno, abych ještě jednou...“ (s. 3)	„Proto mi jistě dovolíte, abych důrazně...“ (s. 9)	„Dovolte tedy, abych znovu důrazně...“ (s. 7)
„Stěny i strop byly tak ověšeny svěží zelení, že vypadala jako háj, vyzdobený jasnými červenými jahůdkami.“ (s. 54)	„Se zdí i se stropu viselo tolik rostlé zeleně, že vypadal jako učiněný háj, a na všech stranách se třpytily pestré lesklé bobule.“ (s. 69)	„Po zdech i stropě se plazila bujná zeleň obtěžkaná pestrobarevnými lesklými plody.“ (s. 70)
„„A vždyť nejsou strhány!“ volal Skruž svinuje jednu ze svých záclon u postele do svých rukou; ,vždyť nejsou strhány,‘ ...“ (s. 103)	„„Nejsou strhané!“ zvolal Vydřigroš a shrnul si jednu ze záclon u postele do náruče. ,Ne, nejsou strhané...““ (s. 128)	„„Nikdo je nestrhal,‘ vykřikl Skrbliř a objal rukama závěs u postele, ,nikdo je nestrhal, jsou tady i s kroužky.‘“ (s. 132)

Jedním z důsledků výše zmíněných tendencí je také úbytek vět bezpodmětných, tedy takových, ve kterých není subjektová pozice realizována. Levovalenční pozice je v novějších překladech většinou obsazena.

Tabulka č. 26, Věty bezpodmětné

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Ve vzduchu bylo cítit plíseň, a mrazivá prázdnota zející ze všech koutů, připomínala...“ (s. 37)	„...neboť prostorné pomocné budovy byly málo používané, jejich stěny vlhké a povleklé mechem...“ (s. 48)	„...prostorné místnosti zpusťly, zdmi prosakovala vlhkost a plíseň...“ (s. 46)
„...potom se hrálo na zástavy...“ (s. 44)	„Následovaly další tance a následovala hra na zástavy...“ (s. 56)	„Následovaly další tance a hry na zástavy...“ (s. 54)
„Konečně bylo po obědě, ubrus uklizen...“ (s. 66)	„Konečně snědli všechno, co bylo k obědu, a sklidili ubrus...“ (s. 84)	„Když dojedli, sklidili ze stolu...“ (s. 86)

4.2 Začlenění jedné propozice do druhé

Předpokládáme existenci dvou propozic, z nichž jedna je vždy realizována větně (základová propozice) a druhá se může realizovat buď větně (jako vedlejší věta), nebo např. pomocí deverbativního substantiva, transgresivu apod. Realizace druhé propozice pomocí vedlejší věty je ze syntaktického hlediska nejúplnější, a to zejména díky tomu, že obsahuje verbum finitum, je tedy vyjádřena osoba, číslo, čas, způsob, slovesný rod i vid.⁽⁴³⁾ V opačném případě může být takováto propozice realizována syntaktickou skupinou, která finitní morfologii postrádá, přesto však vyjadřuje potřebné morfosyntaktické vlastnosti slovesa (dojde k začlenění jedné propozice do druhé). Takovýmto konstrukcím, které označujeme jako nominalizované, věnujeme následující kapitolu.

4.2.1 Nominalizované konstrukce

Obecně platí tendence vyhýbat se v novějších překladech začleňování jedné propozice do druhé a tato tendence se projevuje i v textech, které jsme podrobili analýze. Váňův překlad obsahuje značné množství nominalizovaných konstrukcí, kdežto překlady Tilschových a Šavlíkové je obsahují v daleko menší míře.

43) MACHÁČKOVÁ, E.: K jednotlivým typům transformací v češtině, *Slovo a slovesnost* [online], 1992, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3487>

Samotnou podstatou nominalizace je nahrazení věty „...se slovesem ve tvaru určitém syntaktickou skupinou, jejímž jádrem je některý z tvarů tvořených od téhož slovesa, který zachovává některé morfosyntaktické vlastnosti slovesa, ale postrádá finitní morfologii a získává morfologii jinou“⁽⁴⁴⁾. Jde tedy o větnou transformaci, při níž dochází k substituci finitního slovesného tvaru ve prospěch polovětné konstrukce. Jedná se zejména o náhradu infinitivem, verbálním substantivem, dějovým substantivem, participiem nebo transgresivem.

4.2.1.1 Transgresivy

Jako velmi nápadný se nám jeví úbytek přechodníkových konstrukcí, které figurují pouze v nejstarším z překladů. Dle Macháčkové⁽⁴⁵⁾ jsou přechodníky především prostředky, které ze sémantického hlediska hierarchizují děje, a to podle cíle mluvčího. Tedy děj, který mluvčí považuje za druhotný, je vyjádřen přechodníkem. Tradičně rozlišujeme dva tvary přechodníků, a to přechodník přítomný a minulý. Samotný tvar přechodníku poté závisí na vidové kategorii slovesa. Od sloves dokonavých lze tvořit pouze tvary přechodníku minulého, od sloves nedokonavých tvary přechodníku přítomného.

V obou z novějších překladů jsou preferovány větné konstrukce, tvary přechodníků jsou aktivně nahrazovány – často větami vedlejšími nebo substantivy nesoucími podobný význam jako daný přechodník – ale mohou být i zcela vypuštěny s ohledem na smysl dané věty.

Tabulka č. 27, Úbytek přechodníkových konstrukcí

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Mluvě o pohřbu Marleyově musím se ještě jednou vrátit, kde jsem byl začal.“ (s. 4)	„Zmínka o Vodralově pohřbu mě přivádí zpátky tam, kde jsem začal.“ (s. 10)	„Zmínkou o pohřbu se dostávám zpátky k bodu, odkud jsem začal.“ (s. 8)

44) KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny* [online]. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002, dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/NOMINALIZACE>

45) MACHÁČKOVÁ, E.: *Kniha o přechodníkových konstrukcích v češtině, Slovo a slovesnost* [online], 1984, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2938>

<p>„Skrůž nemaje okamžitě lepší odpovědi pohotově pronesl ještě jednou ‚Eh!‘ a zabručel: ‚Hlouposti!‘“ (s. 7)</p>	<p>„Protože Vydřigroš neměl v tom okamžiku žádnou lepší odpověď na jazyku, opakoval pouze ‚Pchá!‘ a dodal k tomu ještě: ‚Nesmysl!‘“ (s. 14)</p>	<p>„Skrblíř neměl na takovou námitku pohotově připravenou odpověď, a tak jen znovu vyprskl ‚Pche!‘, a pak pro jistotu přidal ještě ‚Hlouposti!‘“ (s. 11)</p>
<p>„... a po celý můj život mne budou pronásledovati zástupy skřítků, které jsem si sám stvořil zkaziv si žaludek.“ (s. 23)</p>	<p>„... a po celý zbytek života mě budou pronásledovat celé zástupy d'ásíků, všichni moje vlastní dílo.“ (s. 30)</p>	<p>„... a do konce mých dní mě bude pronásledovat armáda trpaslíků, o které jsem se sám přičinil.“ (s. 29)</p>
<p>„Kdyby se byl oženil, mohl někoho mít při sobě, když ho zastihla smrt, a tak vypustil duši jsa sám a sám jako kůl v plotě.“ (s. 89)</p>	<p>„Nebýt takový nelida, byl by měl někoho, kdo by se o něj staral, když si pro něj přišla zubatá, místo aby tam ležel až do posledního dechu a vypustil duši docela sám a sám.“ (s. 111)</p>	<p>„Měl by aspoň někoho, kdo by ho obstaral, když se chystal vypustit duši. Takhle tam vydechl naposled úplně sám.“ (s. 114)</p>

Transgresivy jsou nejčastěji v textu postponovány, to znamená, že obsazují pozici za verbem finitem. Pokud je ve větě zároveň vyjádřen podmět, stojí většinou u verba finita, nikoli u transgresivu. V tomto případě jsou přechodníky anteponovány, viz tabulku výše. Pokud jsou přechodníkové konstrukce součástí některého novějšího překladu, pak v podobě ustrnulé – např. výraz *počítaje* (Šavlíková, s. 21).

4.2.1.2 Konstrukce s deverbativními adjektivy

Tendence k nahrazování deverbativních adjektiv v textu je další ze zásadních syntaktických proměn. Deverbativní (deverbální) adjektiva neboli adjektiva utvářená ze slovesných predikátů jeho adjektivizací jsou poměrně frekventovanými prostředky ve starších překladech. Vyznačují se nejen funkční přítomností jmenných kategorií, ale také schopností plnit predikativní funkci. Vyjadřují příznak činnosti nebo stavu (příznak aktuální), tedy příznak časově vymezený (*sedící, smějící se...*).

Postupem času však bývají tyto konstrukce nahrazovány konstrukcemi větnými, nejčastěji vztažnými větami připojenými zájmenem „ *který* “.

Tabulka č. 28, Nahrazování deverbativních adjektiv

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Kdo viděl ten černý mrak, valící a halící se do všeho a kolem všeho...“ (s. 6)	„Když člověk viděl ten špinavý mrak, jak se snáší a halí všechno stínem...“ (s. 12)	„Při pohledu na ten lepkavý špinavý mrak, který se pomalu snášel k zemi a všechno zamlžoval...“ (s. 10)
„Vešli. Spatřiv starého pána, sedícího v bavlněné čepici za velmi vysokým psacím stolem...“ (s. 42)	„Jakmile spatřil starého pána v pletené vlněné čepici, který seděl za pultem...“ (s. 54)	„Při pohledu na starého muže ve velšské čapce, který seděl u tak vysokého stolu...“ (s. 52)
„Zároveň vyhrnulo se z nesčíslných uliček, průjezdů, zastrčených dvorků veliké množství lidí jdoucích se svým obědem k pekaři. (s. 58)	„A zároveň se z desítek postranních uliček, dvorů a bezejmenných zákoutí vynořil nesčetný zástup lidí, odnášejících si oběd k pekaři.“ (s. 74)	„V tutéž chvíli se z postranních ulic, uliček a zapadlých zákoutí vynořil dav lidí, kteří mířili do pekařství...“ (s. 77)

4.2.1.3 Infinitivní nominalizace

Mluvnice češtiny (3) infinitivní nominalizaci definuje následovně: „Infinitivizace má povahu transformace, která vychází ze souvětí... tedy infinitivní podobu dostane predikát věty podřazené. ... Obecně platí, že infinitivizace podřazené věty je možná jen v takovém případě, kdy její subjekt vyjadřuje participant referenčně totožný se subjektivním participantem věty nadřazené.“⁽⁴⁶⁾ Výjimku z referenční totožnosti pak představují pouze souvětí, ve kterých je možné použít subjekt věty podřazené jako dativní nebo akuzativní komplement věty nadřazené.⁽⁴⁷⁾

Právě infinitivní nominalizace je prostředkem, který vyrovnává počet vět starších a novějších překladů vzhledem k tomu, že v současných překladech dochází k celkovému úbytku nominalizovaných struktur (viz přechodníky, deverbativní adjektiva aj.) ve prospěch větných konstrukcí. Nelze tedy říci, že by oproti starším překladům byla pro novější překlady typická delší souvětí o více větách.

Tabulka č. 29, Infinitivizace

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Strkal se mezi davy cestou života, odháněl a plašil veškerou lidskou sympatii a přízeň; to Skruž nazýval...“ (s. 6)	„Proplétat se po rušných cestách života a odhánět přitom od sebe veškerou lidskou náklonnost a přízeň, v tom si Vydřigroš...“ (s. 12)	„Řízně jako nůž si klestit cestu zalidněnými cestami života a držet si vřelou lidskost hezky od těla bylo pro Skrublíře...“ (s. 10)
„...pohlížela na Skruž, jak se Marley naň vždy díval...“ (s. 17)	„... hleděl na Vydřigroše právě tak, jak na něho kdysi hledíval Vodral...“ (s. 23)	„... dívala se na Skrublíře tak, jak měl Sebral ve zvyku se na něj dívat...“ (s. 21)

46) DANĚŠ, F. – GREPL, M. – HLAVSA, Z.: *Mluvnice češtiny 3*. Academia, Praha 1987, s. 230-231.

47) Ibid.

„Ty v celém žití svém žádáš si jen jediného, abys totiž neupadl ve špatné mínění světa...“ (s. 46)	Všechny vaše ostatní tužby se slily v jedinou tužbu být mimo nebezpečí, že by vás mohl zahrnout svou hanebnou hanou.“ (s. 60)	„Všechny tvé naděje se rozplynuly v touze uniknout jeho nepřejícímu soudu.“ (s. 60)
--	---	---

4.2.1.4 Nominální skupiny s deverbálními substantivy

Deverbální substantiva představují třídu jmen tvořených derivací slovesa. Tradičně se rozlišují dva typy deverbálních substantiv a to: 1) substantiva derivovaná sufixy -*ěn/e-n*-, *-an/án-*-, nebo *-t-* (např. *čtení*, *malování*) a 2) substantiva derivovaná různými sufixy včetně sufixu nulového (např. *četba*, *malba*)⁽⁴⁸⁾. Karlík však ve svém článku *Poznámky k nominalizaci v češtině*⁽⁴⁹⁾ tyto dva typy jasně odděluje a za výsledek syntaktické transformace považuje pouze typ první, kdežto typ druhý pokládá za lexikální jednotky, které nelze na bázi transformace interpretovat. I přes to oba typy deverbálních substantiv, byť je jich hojně využíváno ve všech třech překladech, postupně úspěšně nahrazují vedlejší věty i jiné konstrukce.

Tabulka č. 30, Skupiny s deverbálními substantivy

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Když to vrazilo do světlice, prsknul tuchnoucí oheň...“ (s. 21)	„Jakmile se to octlo celé uvnitř, skomíravý plamen vyšlehl...“ (s. 27)	„Skomírající plamen při jeho příchodu poskočil...“ (s. 26)
„Drůbež kdákala a poletovala v konírně...“ (s. 37)	„V konírně si vyšlapovaly a kdákaly slepice...“ (s. 48)	„Ve stájích se s kvokáním popelila drůbež...“ (s. 46)

48) KARLÍK, P.: Poznámky k nominalizaci v češtině, *Slovo a slovesnost* [online], 1998, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3775>

49) Ibid.

<p>„... a mrazivá prázdnota... připomínala, že se zde asi málo spí a špatně jí.“ (s. 37)</p>	<p>„... mrazivou pustotou, jež jako by napovídaly tuze časté vstávání při světle svíčky a nevalný dostatek jídla.“ (s. 48)</p>	<p>„... mrazivá prázdnota, která jako by souvisela s příliš častým vstáváním... a ještě častějším hladověním.“ (s. 46)</p>
--	--	--

5. Slovosled

Další oblastí, na kterou se zaměříme, je slovosledné uspořádání věty⁽⁵⁰⁾. V daném momentu je mluvčí schopen produkovat a adresát přijmout a interpretovat pouze jediný element sdělení. V důsledku toho se jazykový obsah linearizuje, jednotlivé elementy se za sebou řadí podle určitých pravidel.⁽⁵¹⁾ O slovosledu tedy: „mluvíme v souvislosti s pravidly a schémata lineárního uspořádání těch větných složek, které jsou v rámci výpovědi vzájemně přemístitelné, tedy v souvislosti se slovy a jednotkami vyššími, jako jsou větné členy, skupiny nebo fráze...“⁽⁵²⁾. Výjimečně lze přemístit také jednotky nižší než slovo – např. morfémy v podobě zvrátného *si* a *se*.

Byť je český slovosled poměrně volný, není zcela libovolný. Pravidla slovosledu (a aktuálního větného členění) je třeba dodržovat. V opačném případě nemusí být adresát schopen obsahu věty porozumět, případně si obsah věty vyloží jinak, než mluvčí zamýšlel. Jak uvádí Uhlířová⁽⁵³⁾, každé slovosledné uspořádání je závislé na komunikačních podmínkách, což tvoří podstatu jejího aktuálního členění. Jazykový obsah věty je tedy rozčleněn na jednotlivé složky tak, aby každá z nich plnila svou specifickou funkci v komunikačním procesu.

V následující kapitole se budeme podrobněji věnovat jak aktuálnímu větnému členění, tak i postavení jednotlivých větných složek.

5.1 Aktuální členění výpovědi

Jak uvádí Skladba češtiny⁽⁵⁴⁾, v závislosti na kontextu můžeme výpověď rozdělit na východisko a jádro. Východisko tvoří tu část výpovědi, která nese informaci již známou – to z čeho mluvčí vychází nebo na co navazuje, v rámci výpovědi se tedy jedná o část méně závažnou (méně dynamickou). Oproti tomu jádro představuje část obsahující skutečnosti sdělně nejzávažnější (nejdynamičtější), často vzhledem ke kontextu a situaci nové, neznámé. Právě rozvržení výpovědi na východisko a jádro označujeme jako aktuální větné členění.

50) Pozn.: V teoretickém uvedení pracujeme s pojmem věta, ačkoli je slovosled záležitostí výpovědi. Větu chápeme jako abstraktní a v komunikační situaci nezakotvenou jednotku, kdežto výpověď představuje větu zakotvenou v konkrétní komunikační situaci. Zjednodušeně můžeme říci, že výpověď je konkrétní realizací věty. (podrobněji *Skladba češtiny*, Votobia, Olomouc 1998, s. 20–21.)

51) DANEŠ, F. – GREPL, M. – HLAVSA, Z.: *Mluvnice češtiny 3*. Academia, Praha 1987, s. 600

52) Ibid.

53) UHLÍŘOVÁ, L.: *Knižka o slovosledu*. Academia, Praha 1987, s. 9–10.

54) GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Votobia, Olomouc 1998, s. 495.

Všechny prvky výpovědi můžeme zařadit buď do části tematické („to, o čem se mluví“), nebo do části rematické („co se o tématu říká“). Nepříznakově stojí východisko na začátku výpovědi a jádro po něm následuje. Podle této skutečnosti rozlišujeme slovosled objektivní (východisko → jádro) a subjektivní (jádro → východisko). Právě objektivní slovosled bývá autory starších překladů porušován – viz Váňův překlad níže.

Tabulka č. 31, Postavení východiska ve výpovědi

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Pochybnosti o tom nemůže být žádné.“ (s. 3)	„O tom nelze vůbec pochybovat.“ (s. 9)	„... o tom nebylo nejmenších pochyb.“ (s. 7)
„Jeho nerozehřálo žádné teplo a nemrazila žádná zimní pohoda.“ (s. 5)	„Žádné teplo ho nedokázalo rozehřát, žádná zimní nepohoda rozrazit.“ (s. 11)	„Žádné teplo ho nemohlo zahřát, žádná zima prochládit.“ (s. 9)
„V tom pojednou zmizeli bodlavá palma, jmelí, břechťan, krocani, husy...“ (s. 56)	„Cesmína, jmelí, červené bobule, břechťan..., všechno v mžiku zmizelo.“ (s. 71)	„Cesmíny, jmelí lesní plody, břechťan..., to všechno rázem zmizelo.“ (s. 74)

Přechodovou složku mezi tematickou a rematickou částí výpovědi tvoří tzv. tranzit, jehož pozice je z dnešního hlediska poměrně pevná.⁽⁵⁵⁾ Funkci tranzitu zastává nejčastěji přísudkové sloveso, které odděluje tematickou část s nižším stupněm výpovědního dynamismu od sdělně závažnější části rematické. Nicméně v rámci překladu Váni a Tilschových jsme zaznamenali jisté posuny tranzitního slovesa v rámci výpovědi.

Polohou slovesa ve větě se zabývá i Ludmila Uhlířová⁽⁵⁶⁾, která konstatuje, že sloveso s tranzitivní funkcí nemusí nutně tvořit lineární hranici mezi tematickou a rematickou částí věty, zpravidla však zaujímá jednu ze čtyř následujících

55) KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny* [online]. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002, dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/FUNK%C4%8CN%C3%8D%20PERSPEKTIVA%20V%C4%9ATN%C3%81#tranzit>

56) UHLÍŘOVÁ, L.: *Knižka o slovosledu*. Academia, Praha 1987, s. 57-60.

slovosledných pozic, a to: 1) sloveso určité stojí za prvním holým nebo rozvitým větným členem (základní a zároveň nejčastější postavení) – např. *V osmdesátých letech navštívil Jan Novák Paříž.* 2) sloveso určité vytváří hranici mezi tematickou a rematickou složkou výpovědi – např. *V osmdesátých letech Jan Novák navštívil Paříž.* 3) sloveso určité stojí na počátku uvozovacích vět, které následují po přímé řeči – např. „*Poslyš, Honzo,*“ řekl *potichu Pavel.* 4) sloveso určité zaujímá pozici na počátku věty – např. *Povídal mi Petr, že....*

V rámci naší analýzy jsme zaznamenali tendenci autorů novějších překladů umisťovat tranzit do jeho základního postavení za první holý nebo rozvitý větný člen. *Mluvnice češtiny (3)* uvádí, že: „Některé sémantické složky... snadněji než jiné podléhají určitému velmi volnému typu tematizace – stávají se kulisami, aniž musí být v předcházejícím aktuálním kontextu jakkoli (i nepřímo) zmíněny. Jejich funkce kulis je signalizována právě jejich počátkovou pozicí ve větě, tedy lineárně.“⁽⁵⁷⁾ Pokud se tematická část věty skládá z více než jednoho holého či rozvitého větného členu závislého na přísudku, sloveso ve tvaru určitém zpravidla odděluje centrální (nejaktuálnější) prvek tématu od prvků ostatních.

Tabulka č. 32, Poloha tranzitu v rámci výpovědi

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Rozmlouval se mnou tak laskavě jednoho večera, že...“ (s. 40)	„Jednoho krásného večera, když jsem šla spat, se mnou mluvil tak přívětivě, že...“ (s. 52)	„Jednou večer před spaním na mě byl tak milý, že...“ (s. 50)
„On utratil několik jen zlatých vašich pomíjejících peněz...“ (s. 46)	„Utratil jenom pár liber vašich pozemských peněz...“ (s. 58)	„Vždyť z těch vašich pozemských peněz utratil dnes večer jen asi...“ (s. 58)

57) DANEŠ, F. – GREPL, M. – HLAVSA, Z.: *Mluvnice češtiny 3*. Academia, Praha 1987, s. 579–580.

<p>„Bello,‘ promluvil manžel obraceje se s úsměvem k ženě; ‚viděl jsem dnes odpůldne tvého přítele.““ (s. 51)</p>	<p>„Bělo,‘ promluvil manžel a s úsměvem se obrátil k ženě, ‚dnes odpoledne jsem viděl jednoho z tvých dávných přátel.““ (s. 65)</p>	<p>„Bello,‘ otočil se muž s úsměvem ke své ženě, ‚dneska odpoledne jsem viděl tvého starého známého.““ (s. 65)</p>
---	---	--

5.2 Slovosledná postavení větných složek

Slovosledné uspořádání větných složek je ovlivněno nejen sémantickými funkcemi, které ve větě plní (princip výpovědního dynamismu, viz předchozí kapitolu), ale také gramatickou formou výpovědi nebo její rytmickou stavbou.

Některé složky jsou slovosledně vázány na umístění jiné větné složky, která je dominuje (jedná se zejména o členy, které jsou součástí substantivních frází), jiné mohou být limitovány svou slovnědruhovou příslušností (např. umístění subjektu vyjádřeného infinitivem se liší od umístění subjektu substantivního). Na rytmickou stavbu výpovědi je vázaná poměrně omezená třída slov, která je definována na základě fonetických (přízvukově rytmických) vlastností. Jedná se např. o krátké tvary zájmen, některé krátké tvary pomocného slovesa být aj. Souhrnně pak tyto větné složky označujeme jako příklonky.⁽⁵⁸⁾ Právě pozicním změnám příklonek, ale také shodných přívlastků a příslovcí se hodláme věnovat podrobněji.

5.2.1 Atributy kongruentní

Atribut kongruentní (přívlastek shodný) je klasifikován jako větný člen, který modifikuje (rozvíjí) (syntaktické) podstatné jméno. Primárně bývá vyjádřen adjektivem a přebírá některé z morfologických kategorií substantiva (rod, číslo a pád), na které se váže. Součástí větné struktury se tedy stává pouze jako součást skupiny nominální, nikoli samostatně.

Slovosledná pozice atributu kongruentního je v současnosti poměrně stabilní, jeho základním postavením je pozice před substantivem (prepozice), které blíže určuje. Za podstatným jménem může dle Uhlířové⁽⁵⁹⁾ shodný přívlastek stát v případě, že je aktualizován (zdůrazněn), má rozlišovací funkci (např. *Karel Čtvrtý*), nebo je volně

58) DANEŠ, F. – GREPL, M. – HLAVSA, Z.: *Mluvnice češtiny 3*. Academia, Praha 1987, s. 601–604

59) UHLÍŘOVÁ, L.: *Knižka o slovosledu*. Academia, Praha 1987, s. 14–16.

připojen (např. *Petr, sedící ve třetí řadě, neviděl přes hlavy ostatních.*). V postpozici se také může objevit, pokud má význam expresivní (U Šavlíkové např. „*zjeve příšerný*“, s. 23) nebo rozvíjí podstatné jméno společně s atributem nekongruentním (např. *Vedli řeči o genialitě své a svého týmu.*). Starší překlady tato pravidla nerespektují, jejich autoři staví atribut kongruentní do postpozice poměrně běžně, a to jak v případě atributů adjektivních, tak pronominálních.

Tabulka č. 33, *Slovosledné postavení atributu kongruentního*

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Proti nim klusali koníci huňatí...“ (s. 36)	„Tu spatřil, jak proti nim kluše několik huňatých poníků...“ (s. 47)	„Směrem k nim klusali chlapi na chundelatých ponících...“ (s. 44)
„Ihned se počali napomínati, že je hanba vyvolávat nesváry v den vánoční.“ (s. 59)	„Řekli si totiž, že je to hanba, na Boží hod se hádat.“ (s. 75)	„Přece se nebudeme na Štědrý den hádat, volali na sebe.“ (s. 77)
„... a kteří pášou... sobectví ve jménu našem...“ (s. 60)	„... kteří páchají... činy licoměrnosti a sobectví našim jménem...“ (s. 76)	„... páchají zlé skutky vedené... falešnou zbožností údajně v našem jménu...“ (s. 79)

5.2.2 Adverbia

Adverbia neboli příslovce „jsou základní slovní druh vyjadřující široce okolnostní příznak slovesa jakožto příznaku probíhajícího v čase, adjektiva jakožto příznaku neprobíhajícího v čase i příznak adverbium samotného.“⁽⁶⁰⁾

V rámci aktuálního větného členění se mohou adverbium kvalifikující sloveso uplatnit dvojnásobným způsobem: a) vytváří společně se slovesem komplexní celek, b) fungují jako samostatná složka. Pozice příslovce, která tvoří se slovesem jeden kompaktní celek (byť ne formálně vyjádřený), je poměrně jasně daná – takovéto adverbium stojí v těsné blízkosti slovesa (před nebo za ním). Pozice před slovesem je považována za základní, některá adverbium umístěná za slovesem však jeví větší

60) VESELKOVÁ, Jarmila. a kol.: *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví.* 1. vyd. Praha: Academia, 1986. s. 188.

výpovědní dynamičnost. Pokud je adverbium zároveň rématem vedlejší věty, může stát také na jejím konci, odděleno dalšími větnými členy (funguje jako samostatná složka).⁽⁶¹⁾

Přesto, že je pozice kvalifikačního adverbia někdy označována jako „orbitální“ vůči slovesu, jeho postavení před nebo za slovesem není zcela libovolné, vždy je třeba zachovat jednoznačnost mluvnických vztahů. Důsledkem nevhodně zvoleného umístění příslovčí může dojít ke vzniku nepravé větné dvojice – např. *Tyto rysy vystoupí zřetelně později.*⁽⁶²⁾ Na uvedeném příkladu můžeme tuto situaci dobře demonstrovat. Vzhledem k umístění adverbia *zřetelně* není možno jednoznačně určit význam věty, recipient nedokáže s jistotou prohlásit, zda toto adverbium rozvíjí sloveso *vystoupí*, nebo příslovce *později*.

Ve Váňově překladu nacházíme adverbia, která jsou přesunuta ze své pozice před slovesem do pozice za ním a naopak, což působí v textu nezvykle a z dnešního pohledu se nám tato inverze jeví příznakově. Několik příkladů dokládáme níže.

Tabulka č. 34, *Slovosledné postavení příslovčí*

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Tiše stála vedle něho černá příšera...“ (s. 86)	„Tiše a temně se vedle něho tyčil přízrak...“ (s. 108)	„Temný přízrak stál tiše vedle něj...“ (s. 111)
„Vzlykal velice, když zápolil s duchem...“ (s. 102)	„... protože při rozepři s duchem usedavě plakal.“ (s. 132)	„Při pútce s duchem usedavě štkal...“ (s. 128)
„Ten tam visí ještě,“ odpověděl hoch.“ (s. 105)	„Pořád tam ještě visí,“ odpověděl chlapec.“ (s. 131)	„Ještě tam visí,“ odpověděl kluk.“ (s. 135)

5.2.3 Enklitika

Enklitika (neboli příklonky) patří mezi slova, která poměrně snadno mění svou polohu ve větě. Zpravidla se jedná o jednoslabičné výrazy bez vlastního přízvuku, které se vážou na předcházející přízvučné slovo, s nímž tvoří jeden přízvukový

61) UHLÍŘOVÁ, L.: *Knížka o slovosledu*. Academia, Praha 1987, s. 74–75

62) *Ibid.*, s. 75–76

a rytmický celek. Vzhledem ke své nepřívětivosti nemohou stát příklonky na začátku věty, proto nejčastěji zaujímají tzv. postiniciální pozici – tedy pozici za prvním přízvukným úsekem věty. První přízvukný úsek věty pak může představovat jediné slovo tvořící holý větný člen, ale také několik slov tvořících rozvitý větný člen, vedlejší věta, spojka aj. Nicméně tato pozice není pro enklitika obligatorní, jejich slovosled není na přízvukovém rytmu závislý bezvýhradně. Pokud je však jejich slovosledné postavení ve větě odlišné od postavení základního, vnímáme jej jako rytmicky (a v některých případech také stylisticky) příznakové.⁽⁶³⁾

Samotný akt odtržení příklonky od řídicího slova (slovo, se kterým pojí příklonku bezprostřední mluvnický vztah) a její následné přemístění za první přízvukný úsek věty zároveň napomáhá „...zřetelnějšímu syntaktickému členění tím, že vyznačuje syntaktickou hranici prvního větného členu.“⁽⁶⁴⁾ – příklonka tak plní i funkci delimitační.

V dnešním jazyce stojí příklonky před přísudkovým slovesem, jejich umístění za slovesem působí z dnešního pohledu knižně, až archaicky. Postpozice enklitik vůči slovesu je příznačná zejména pro starší překlady, autoři novějších překladů dávají přednost umístění příklonek do jejich základní pozice, a tedy i před sloveso. Tuto tendenci jsme zaznamenali i ve sledovaných překladech, příklady dokládáme níže.

Tabulka č. 35, Slovosledné pozice příklonek

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Duch na chvílku naslouchal a potom přidal se k smutnému hořekování...“ (s. 29)	„Přízrak chvíličku onomu tesklivému žalozpěvu naslouchal a potom se k němu přidal...“ (s. 37)	„Přízrak se na chvíli zaposlouchal, poté se k truchlivému kvílení přidal a...“ (s. 35)
„Pojednou objevil se před oknem muž v cizozemském kroji...“ (s. 37–38)	„Znenadání se venku za oknem vynořil muž v cizokrajném úboru...“ (s. 49)	„Najednou se venku za oknem zjevil chlapík v exotickém oděvu...“ (s. 47)

63) UHLÍŘOVÁ, L.: *Knižka o slovosledu*. Academia, Praha 1987, s. 82–85

64) *Ibid.*, s. 87

<p>„Dle množství lidí, pobíhajících na ulicích, člověk by skoro byl myslil...“ (s. 70)</p>	<p>„Ale kdybyste byli usuzovali z množství lidí, ubírajících se do přátelského kroužku, byli byste si možná spíš myslili... (s. 88–89)</p>	<p>„Nicméně podle množství lidí, kteří zrovna spěchali k přátelům, by člověk nabyl dojmu...“ (s. 90)</p>
<p>„Duch vedl ho několika povědomými ulicemi.“ (s. 95)</p>	<p>„Duch ho vedl rozličnými ulicemi povědomými jeho nohám...“ (s. 120)</p>	<p>„Duch ho vedl ulicemi, které Skrblíř dobře znal...“ (s. 122)</p>

6. Predikátory

Byť jsou pojmy jako predikát a predikátor často pokládány za synonyma, ve valenční syntaxi jsou interpretovány odděleně. Oba výrazy spolu bezprostředně souvisí, nelze je však v plném rozsahu zaměňovat. Zatímco predikát představuje: „větne konstitutivní syntaktickou pozici, v níž je výraz, kterým se o někom / o něčem něco říká, tj. jímž se přisuzuje někomu / něčemu nějaká vlastnost..., stav..., změna..., nebo činnost..., popř. se zároveň signalizuje vztah někoho / něčeho k někomu / něčemu..., a který umožňuje tyto příznaky / vztahy aktualizovat, tj. časově orientovat vzhledem k momentu promluvy a modálně charakterizovat z hlediska způsobu jejich platnosti...“⁽⁶⁵⁾, pojmem predikátor označujeme až výsledné lexikální vyjádření predikátu schopné fungovat jako větotvorný, aktualizační element.

Zjednodušeně tedy můžeme říci, že predikát je syntaktický objekt, který je schopen vytvářet jednu nebo více valenčních pozic, do nichž lze následně dosadit k tomu určené participanty, a predikátor představuje jeho lexikální realizaci. Z hlediska morfologického pak existuje pouze jediný slovní druh, který má potenciál obsadit pozici predikátu, a tím je sloveso ve tvaru určitém, tedy verbum finitum.

Tradičně rozlišujeme dva druhy predikátorů: a) verbo-nominální (slovesně-jmenné) - např. *Tatínek je smutný.*, b) verbální (slovesné) - např. *Tatínek spí.*⁽⁶⁶⁾ Následující část věnujeme změnám v poměru využití těchto dvou druhů predikátorů v textu. V nejstarším uměleckém textu je pozice predikátoru frekventovaně obsazována přísudkem verbo-nominálním, který se realizuje pomocí spony a predikativa (adjektivum, nebo substantivum), kdežto v obou novějších překladech jsou verbo-nominální predikátory často nahrazovány predikátory slovesnými.

Tabulka č. 36, Nahrazování verbo-nominálních predikátorů verbálními predikátory

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Avšak ani Skruž nebyl příliš zdrcen smutnou událostí...“ (s. 4)	„Ale ani Vydřigroše ta smutná událost nezdrtila tak hrozně...“ (s. 10)	„Tedy ne že by ho ta politováníhodná událost nějak zvlášť zdeptala...“ (s. 8)

65) GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Votobia, Olomouc 1998, s. 210.

66) Ibid.

„Kdybychom nevěděli najisto, že Hamletův otec byl mrtev, než hra na divadle počala...“ (s. 4)	„Kdybychom nebyli naprosto pevně přesvědčeni, že Hamletův otec zemřel již před začátkem hry...“ (s. 10)	„Pokud bychom nebyli z hloubi duše přesvědčeni, že Hamletův otec zemřel ještě před začátkem divadelní hry...“ (s. 8)
„Všemu přisvědčoval, na všechno se pamatoval, všemu se těšil a byl vůbec nadmíru rozechvěn.“ (s. 45)	„Všechno potvrdil, na všechno se pamatoval, všechno prociťoval s prožitkem a podléhal prapodivnému vzrušení.“ (s. 58)	„Na všechno kýval, všechno si pamatoval, ze všeho se radoval a zmítalo jím podivné rozechvění.“ (s. 58)

Na výše doložených příkladech můžeme zároveň velmi dobře demonstrovat další z řady vývojových změn, a sice nahrazování jmenných tvarů adjektiv. Ve Váňově překladu mnohdy tvoří součást verbo-nominálních predikátorů jmenný tvar adjektiv (*zdrčen, mrtev...*). Tilschovi a Šavlíková jmenný tvar adjektiva buď nahrazují tvarem složeným (*zdrčený, mrtvý*), nebo od verbo-nominálního predikátu zcela upouští.

V souvislosti s analytickými tvary verbálních predikátorů můžeme zmínit další poměrně nápadnou tendenci. V překladu Váni (doklady najdeme i v překladu Tilschových) je pomocné sloveso *být* ze složených slovesných tvarů opakovaně vypouštěno, a to zejména pokud se jedná o tvar první osoby singuláru indikativu préterita aktiva. Pokud je analytický tvar predikátoru zachován i v novějším překladu (často dochází ke změně osoby, času i lexikálního vyjádření predikátu), auxiliár bývá explicitně vyjádřen.

Tabulka č. 37, *Elipsa pomocného slovesa být*

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„,Ach, já zajatec, otrok, spoutanec, ‘ volalo zjevení, ,nevěděl, že je třeba... Já nevěděl, že každé	„,Och, rab a nevolník, dvojnásob spoutaný!‘ zvolal fantóm. ,Kdo	„Nebohý, dvojnásobnými okovy spoutaný zajatec, ‘ vykřikl přízrak, ,který neví, že... Neví, že každá

křesťanské duši... Já nevěděl, že žádná lítost...“ (s. 26)	neví, že každé křesťanské duši... Kdo neví...“ (s. 34–35)	křesťanská duše... Neví, že i kdyby...“ (s. 32–33)
„... a já se ti zjevil tohoto večera, abych...“ (s. 27)	„Přišel jsem dnes, abych ti oznámil, že...“ (s. 36)	„Dnes večer jsem tě přišel upozornit, že...“ (s. 34)
„Vlastní tvé city tobě praví, žes nebyval, jakým jsi nyní,‘ namítala, ‚ale já zůstala nezměněna.“ (s. 48)	„Vaše vlastní city vám říkají, že jste nebyl takový, jaký jste dnes,‘ odpověděla. ‚Já se nezměnila.“ (s. 61)	„Sám musíš cítit, že nejsi jako dřív,‘ opáčila. ‚Já jsem.“ (s. 61)

Na závěr kapitoly alespoň okrajově zmíníme tendenci související primárně s oblastí morfologie. Ve Váňově překladu, jehož pořízení se datuje do roku 1900, jsme zaznamenali poměrně vysokou frekvenci užívání tvarů předminulého času, který je z dnešního hlediska považován za archaický. Tzv. antepreteritum (někdy také plusquamperfektum) „se tvořilo z participia I-ového a minulých tvarů slovesa *býti* – aoristových, imperfektních nebo préteritálních: *bych volal, biech volal, byl jsem volal*; po zániku jednoduchých minulých časů pouze posledním způsobem.“⁽⁶⁷⁾ Sloužilo především pro vyjádření předčasnosti v minulosti – signalizovalo tak děj, který proběhl před jiným minulým dějem.

Jak uvádí *Mluvnice češtiny (2)*⁽⁶⁸⁾, v současnosti se můžeme setkat (a to v rámci uměleckého textu) pouze s archaickými trojslovnými tvary tvořenými spojením příčestí činného významového slovesa a tvary indikativu préterita pomocného slovesa *být*. Právě tyto tvary představují podstatnou část predikátorů Váňova překladu, kdežto v překladu Tilschových ani Šavlíkové se nevyskytují, časová souslednost je zde vyjádřena pomocí jiných prostředků.

67) LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan a BAUER, Jaroslav. *Historická mluvnice češtiny*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986., s. 195

68) VESELKOVÁ, Jarmila. a kol.: *Mluvnice češtiny. 2. Tvarosloví*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986., s. 424

Tabulka č. 38, Vyjádření předčasnosti v minulosti

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Když se byl několikrát prošel sem a tam, usedl si do křesla.“ (s. 20)	„Přešel několikrát sem a tam a potom se zase posadil.“ (s. 26)	„Udělal pár koleček a pak se zase posadil.“ (s. 25)
„Vráželi do sebe ve dveřích, zapomínali, co byli koupili, a vraceli se pro to...“ (s. 58)	„... prudce zadržovali košíkem o košík, zapomínali nákupy na pultě a úprkem se pro ně zase vraceli...“ (s. 74)	„... prudce do sebe naráželi košíky, zapomínali drobné na pultě, rychle se pro ně zase vraceli...“ (s. 77)
„Duch počal se vzdalovati, jako se byl přiblížil.“ (s. 83)	„Přízrak se začal vzdalovat stejně, jako se předtím šinul k němu.“ (s. 104)	„Přízrak se vydal na cestu stejným způsobem, jakým se zjevil.“ (s. 108)

7. Další syntaktické proměny

7.1 Volný dativ

Nový encyklopedický slovník definuje dativ jako pád, „jehož připsání jmenné frázi je spojené s určitým obecným významem (např. příjemce nebo směr), a tedy s udělením... sémantické role.“⁽⁶⁹⁾ Nominální fráze v dativu může představovat nejen obligatorní komplement slovesa (např. *Petr pomohl mamince.*) ale také komplement vyjádřený pouze fakultativně (např. *Řekla mu, že půjde na procházku.*). Různé typy fakultativních dativů se poté souhrnně označují jako „volný dativ“.

Skladba češtiny⁽⁷⁰⁾ uvádí, že užití volného dativu, jakožto pádu neřízeného predikátorem, je motivováno buď sémanticky, nebo pragmaticky. Mezi sémanticky motivované volné dativy řadíme: a) dativ prospěchový (např. *Šel otci do auta pro peněženku.*), b) dativ zřetelový (např. *Mně je to lhostejné.*) a c) dativ přivlastňovací (např. *Šlápl psovi na ocas.*). Na rozdíl od sémanticky motivovaných volných dativů mají pragmaticky motivované volné dativy vždy povahu částic. Jedná se zejména o: a) dativ emocionální (např. *To je mi ale pěkný pořádek!*), b) dativ kontaktní (např. *On ti byl z toho celý vykulený.*) a c) dativ zainteresování (např. *Běží nám devátá minuta utkání Sparta – Slávia.*).

Výskyt větných konstrukcí, ve kterých je pravovalenční pozice predikátoru potenciálně realizovatelná pomocí komplementu v dativu, jsme zaznamenali ve všech analyzovaných textech. Predikátor může být zároveň doplněn komplementem v akuzativu (např. *Řekla jsem mu to.*), ale běžně se v textu setkáme i s predikátory, které další objektové doplnění nevyžadují (zde se často jedná o dativ přivlastňovací – např. *Ruka se mu třásla.* – Šavlíková, s. 135).

Potenciální dativní pozice je častěji explicitně vyjádřena v novějších překladech, při čemž má objekt v dativu nezřídka povahu recipientu. Příklady uvádíme v následující tabulce.

69) KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny* [online]. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002, dostupné z <https://www.czechency.org/slovník/DATIV>

70) GREPL, M. – KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Votobia, Olomouc 1998, s. 246–247

Tabulka č. 39, Volný dativ

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„Písař slíbil, že jistě přijde, a Skruž odešel cosi zabručev.“ (s. 16)	Písař slíbil, že přijde, a Vydřigroš zavrčel a vyšel ven.“ (s. 21)	„Pomocník mu to slíbil a Skrblíř vyšel s brbláním ze dveří.“ (s. 20)
„Skruž zdvořile poděkoval, ale myslil si, že...“ (s. 34)	„Vydřigroš mu projevil hlubokou vděčnost, ale...“ (s. 44)	„Skrblíř mu poděkoval, ale pomyslel si, že...“ (s. 43)
„Nebude mít ani zdání, kdo ho posílá...“ (s. 105)	„Nebude mít zdání, kdo mu to posílá.“ (s. 131)	„Nebude vědět, kdo mu ho posílá.“ (s. 135)

7.2 Výrazová ekonomie

Poslední kapitolu věnujeme tendenci k výrazové úspornosti, kterou jsme zmínili již v první kapitole v souvislosti s vyjadřováním významových vztahů. Uhlířová ve svém článku *Příspěvek k vývojové dynamice větných vzorců v češtině* uvádí následující: „Změny v počtu participantů... ukazují na tendenci k větší ekonomičnosti ve vyjadřování. Počet nominálních prvků explicitně přítomných ve větě v novějším překladu v řadě dokladů klesá, důraz je položen... na sloveso samé.“⁽⁷¹⁾ Na totéž poukazuje ve své práci Svobodová⁽⁷²⁾ a také my docházíme k tomuto závěru.

V nejnovějším z překladů jsou vedlejší věty poměrně často transformovány do podoby větného členu (kondenzace), místy dochází k redukci atributů i adverbialíí a celková míra explicity se postupně snižuje (skutečnosti, které jasně vyplývají z kontextu, nejsou vyjádřeny). Dokladem tendence k výrazové ekonomičnosti v textu jsou také některé z dříve uvedených výsledků analýzy – výpusťky částic, oslabování pronominálního odkazování, elize modálních predikátorů aj. Dochází také k redukci opakujících se výrazů (např. opakované označování předmětu řeči) – viz následující tabulka.

71) UHLÍŘOVÁ, L.: Příspěvek k vývojové dynamice větných vzorců v češtině. *Naše řeč* [online], 1993, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7159>

72) SVOBODOVÁ, J.: Syntaktické konstrukce v překladech povídky O lásce A. P. Čechova. In: *Bohemica Olomucensia 3*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2010, s. 103–112.

Tabulka č. 40, Výrazová ekonomie

Váňa	Tilschovi	Šavlíková
„...pohlédl maně na zvonek, který visel v komnatě a jehož se nyní neužívalo. Zvonek tento byl ve spojení...“ (s. 20)	„... spočinul náhodou pohledem na zvonku, který visel v pokoji a jehož se nepoužívalo; zvonek měl z nějakého důvodu...spojení“ (s. 26)	„... mu padl pohled na dávno nepoužívaný zvoneček, který... byl propojený...“ (s. 25)
„...žádný mužský ani ženská neptali se Skruže ani jedinkrát za jeho živobytí, kam vede ta neb ona cesta.“ (s. 5)	„... po celičkový život se ho žádný muž nebo žena ani jedinkrát nezeptali, kudy se dostanou tam nebo tam.“ (s. 12)	„...žádná žena ani muž by se Skrblíře v životě nezeptali na cestu.“ (s. 9)
„To byla jediná odpověď, kterou mu dal.“ (s. 83)	„To byla jediná odpověď, které se Vydřigrošovi dostalo.“ (s. 104)	„To byla jeho jediná odpověď.“ (s. 106)
„Byl nyní starší muž ve květu let.“ (s. 46)	„Uzrál zatím v muže v květu života.“ (s. 59)	„Tentokrát jako muže v rozkvětu sil.“ (s. 59)
„Skruž tak uctivě učinil.“ (s. 55)	„Vydřigroš tak s úctou učinil.“ (s. 70)	„Skrblíř uposlechl.“ (s. 71)

Na závěr podotýkáme, že několik pasáží Váňova překladu je oproti totožným pasážím v překladech Tilschových a Šavlíkové zásadně upraveno, či zcela vynecháno. Příčinou je pravděpodobně autorova snaha zpřístupnit text dobovému českému čtenáři vzhledem k výrazům použitým v Dickensově originále. Např. název staré anglické písně „Sir Roger de Coverly“ (Šavlíková) je upraven na „sousedskou“ (Váňa), což je výraz dobovému českému čtenáři daleko bližší. Stejně tak je tomu v případě pasáže „...ani ta nejostřejší whitechapelská jehla se zárukou ouška... nebyla tak ostrá jako Skrblířův úsudek...“ (pozn.: londýnská čtvrť Whitechapel byla v minulosti sídlem mnoha koželužen) (Šavlíková, s. 100), která ve Váňově překladu zní: „...i odpovídal na otázky dobře i vtipně.“ (Váňa, s. 78).

Autoři novějších překladů se tedy nepochybně snaží o co nejpřesnější překlad a zachování co největšího možného množství původních výrazů oproti překladům starším, které mohou být upraveny s ohledem na obecné znalosti dobového recipienta textu.

8. Závěr

Podrobná analýza vybraných textů potvrdila, že syntaktická rovina jazyka podléhá stejně jako ostatní jazykové roviny neustálému vývoji. Vzájemné porovnání překladů nám umožnilo odhalit proměny syntaktických konstrukcí, ke kterým v průběhu let docházelo.

Některé z vývojových změn bezprostředně souvisí s tendencí k výrazové úspornosti (viz kapitola 7); je evidentní, že počet explicitně vyjádřených nominálních prvků v novějších překladech klesá. Jako velmi nápadná se nám jeví zejména postupná redukce přivlastňovacích a ukazovacích zájmen, která plní funkci přívlastku. Oslabování pronominálního odkazování obecně považujeme za jeden z nejmarkantnějších rysů současných překladů.

Ve starších překladech se také mnohdy setkáváme se syntaktickými strukturami, které jsou z dnešního hlediska považovány za knižní či zastaralé. Jedná se především o konstrukce tvořené finitním tvarem slovesa *jmout* a infinitivem nedokonavého plnovýznamového slovesa, které se v novějších překladech nevyskytují, ale také o konstrukce s predikátory, na něž se váže komplement v genitivu (nejčastějším dokladem genitivních vazeb jsou konstrukce s genitivem záporovým). Celkový úbytek genitivních vazeb a jejich substituce (nezřídka ve prospěch akuzativní formy) představuje další výraznou vývojovou změnu. Opakovaně také dochází k nahrazování predikativních instrumentálů ve prospěch nominativu a ubývá i některých dativních vazeb.

Určitým vývojem prošly také prostředky, pomocí kterých je vyjadřována větná modalita, zejména pak modalita voluntativní. Modální predikátory jako např. výrazy *je nutno* nebo *je třeba* se schopností vázat se na vedlejší větu nebo na její infinitivní nominalizaci jsou aktivně nahrazovány modálními modifikátory, které se pojí pouze s infinitivem významového slovesa (např. *musí přijít*). Často však dochází k jejich úplnému vynechání, tedy i k redukci explicitního vyjadřování modality jako takové.

Dále jsme zaznamenali tendenci k obsazování pozice subjektu participanty se sémantickou charakteristikou (+ person). Participant, který má funkci subjektu, zároveň pravidelně představuje i téma věty (tzv. tematický subjekt). V novějších

překladech také výrazně ubývá deagentních konstrukcí tvořených tvarem slovesa *být* a pasivním participiem nebo např. vět bezpodmětných.

K poměrně výrazným změnám došlo také v oblasti nominalizovaných konstrukcí. Polovětné konstrukce tvořené pomocí transgresivů, deverbativních adjektiv, deverbálních substantiv a infinitivů ustupují syntakticky úplnější realizaci propozice pomocí vedlejší věty. Autoři starších překladů nominalizované konstrukce v textu zachovávají, v novějších překladech naopak platí tendence vyhýbat se začleňování jedné propozice do druhé.

Jistým vývojovým změnám podléhá také slovosledné uspořádání větných složek. Postavení atributu kongruentního ve větě závisí vždy na substantivu, které jej dominuje. V současnosti je základním postavením přívlastku shodného pozice před substantivem, které modifikuje, avšak ve starších překladech je atribut kongruentní vůči substantivu běžně postponován. Také některá adverbia zaujímají ve starších překladech postavení, které je z dnešního hlediska vnímáno jako příznakové. Liší se také umístění příklonek ve větě. Zatímco v současných překladech zaujímají enklitika pozici před slovesem, ve starších překladech jsou nezřídka vůči slovesu postponovány. Větný slovosled je do jisté míry ovlivněn i aktuálním členěním výpovědi, kterou můžeme s ohledem na kontext rozdělit na východisko a jádro. Nepříznakově stojí východisko na začátku výpovědi a jádro po něm následuje. Autoři starších překladů však zásady funkční větné perspektivy často nedodržují a jádro výpovědi kladou na její začátek.

Mimo jiné jsme zaznamenali změny v poměru využití slovesných a verbo-nominálních predikátorů. Autor nejstaršího uměleckého textu upřednostňuje použití predikátorů verbo-nominálních, v soudobých překladech je tento typ predikátorů nahrazován predikátory verbálními. Pokud je v textu verbo-nominální predikátor zachován, pak je jeho podoba rovněž ovlivněna tendencí k nahrazování jmenných tvarů adjektiv tvary složenými. Jako nápadná se jeví také tendence k výpustkám pomocného slovesa *být* ze složených slovesných tvarů v nejstarším z analyzovaných překladů. V případě, že je analytický tvar verbálního predikátoru zachován i v novějších překladech, auxiliár je vždy explicitně vyjádřen.

Byť jsme analýze podrobili nepříliš rozsáhlý materiál, její výsledky se shodují s tvrzeními autorů zmíněných v úvodu naší práce. Všechny zjištěné vývojové tendence tedy považujeme za obecně platné a jsme přesvědčeni, že analýzou jiného výchozího materiálu bychom došli k podobným nebo téměř totožným výsledkům.

9. Anotace

Autor bakalářské práce: Anna Stuchlíková

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity
Palackého v Olomouci

Název diplomové bakalářské práce: Vývoj syntaktických konstrukcí ve vybraných
překladech povídky Charlese Dickense
Vánoční koleda

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Počet znaků: 98 318

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 22

Klíčová slova: syntaktické konstrukce, vývojové tendence, překlad, textová
koheze, modalita, transformační procesy, nominalizace,
slovosled, predikátory, knižní konstrukce

Anotace:

Cílem bakalářské diplomové práce je formulace obecně platných vývojových tendencí v užití syntaktických konstrukcí na základě analýzy tří překladů publikovaných s odstupem přibližně padesáti let vycházejících ze společného originálu. Pozornost je věnována především prostředkům koheze textu, ustupujícím knižním konstrukcím, jazykovým prostředkům, pomocí kterých je vyjadřována větná modalita, větným transformačním procesům a konstrukcím, které jsou jejich výsledkem, ale také aktuálnímu členění výpovědi, slovoslednému postavení větných složek aj.

10. Resumé

The aim of the bachelor's thesis is to describe the development of syntactic constructions in selected translations of Charles Dickens' novel *A Christmas Carol*. Due to thorough analysis of three translations (based on common original work) that had been published in approximately fifty years apart we were able to detect component developmental tendencies that gradually occurred.

The thesis is divided into seven main chapters, the eighth one contains conclusion and summary of obtained results. The first chapter is dedicated to textual cohesion especially to expressions forming thematic and logical-semantic relationships including comment on development of linking words. The second chapter is focused on literary expressions and receding constructions that are frequently replaced with expressions that are nowadays used more commonly in written expression.

Modality is the topic of the third chapter that is focused particularly on means of language that have sense of necessity, possibility and intention. The fourth chapter is dedicated to sentence transformations and constructions that are subsequently formed (large part is aimed at nominalised constructions as transgressives, infinitives etc.). The fifth chapter provides word order information and modifications that relate primarily to position of enclitics, modifiers (attributes), adverbs and also focus on changes of functional sentence perspective.

The sixth chapter is about changes in the ratio of using verbal and verbonominal predicators in analysed translations. The form of verbonominal predicators is also influenced by tendency to replace short forms of adjectives with long forms. The form of compound predicators is also associated with tendency to ellipsis of auxiliary verb *to be*. In the seventh chapter the other changes e. g. the text economy or free datives are commented.

We consider all of identified developmental tendencies to be valid for written expression in general.

11. Literatura

BĚLIČOVÁ, Helena.: *Sémantická struktura věty a kategorie pádu: Příspěvek k porovnávací syntaxi rus. a čes. jednoduché věty*. 1. vyd. Praha, 1982.

DANEŠ, František.: *O identifikaci známé (kontextově zapojené) informace v textu: Slovo a slovesnost* [online], 40, 1979, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2631>

DANEŠ, František.: *Typy tematických posloupností v textu. Slovo a slovesnost* [online], 29, 1968, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1615>

DANEŠ, František, GREPL, Miroslav a HLAVSA, Zdeněk.: *Mluvnice češtiny. Vědecký redaktor Jan Petr. Díl 3. Skladba*. Praha: Academia, 1987. 746 s.

DOKULIL, Miloš. *Mluvnice češtiny. Vědecký redaktor Jan Petr. Díl. 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov*. Praha: Academia, 1986. 566 s.

GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr a KARLÍK, Petr.: *Skladba češtiny*. V Olomouci: Votobia, 1998. 503 s. Velká řada.

HORUTOVÁ, Lenka.: *Vývoj syntaktických konstrukcí – srovnání překladů uměleckého textu* [online], Olomouc 2012, dostupné z: <https://theses.cz/id/3sfk4p/>

HRBÁČEK, Josef.: *Srovnání dvou překladů z hlediska využití prostředků koheze textu, Naše řeč* [online], 1987, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6699>

KARLÍK, Petr. – NEKULA, Marek. – PLESKALOVÁ, Jana. (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny* [online]. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002, dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník>

KARLÍK, Petr.: *Poznámky k nominalizaci v češtině*, Slovo a slovesnost [online], 1998, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3775>

KOMÁREK, Miroslav. *Příspěvky k české morfologii*. Druhé rozšířené vydání, (1. vyd. v Periplusu). V Olomouci: Periplus, 2006, 263 stran.

LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan a BAUER, Jaroslav.: *Historický vývoj češtiny: Hláskosloví, tvarosloví, skladba: Vysokošk. učeb. pro filosof. fakulty*, 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 309 s.

LAMPRECHT, Arnošt, ŠLOSAR, Dušan a BAUER, Jaroslav.: *Historická mluvnice češtiny*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 423 s.

MACHÁČKOVÁ, Eva.: *K jednotlivým typům transformací v češtině*. Slovo a slovesnost [online], 53, 1992, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3487>

MACHÁČKOVÁ, Eva.: *Kniha o přechodníkových konstrukcích v češtině*, Slovo a slovesnost [online], 1984, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2938>

SVOBODOVÁ, Jindřiška.: *Změny v syntaktickém plánu na materiálu tří překladů Chateaubriandovy Ataly*. In: *Čeština - jazyk slovanský 4*, Ostrava 2010, s. 256-262.

SVOBODOVÁ, Jindřiška.: *Syntaktické konstrukce v překladech povídky O lásce A. P. Čechova*. In: *Bohemica Olomucensia 3*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2010, s. 103–112.

ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeské tvoření slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971, 217 s.

TRÁVNÍČEK, František.: *Záporový genitiv v češtině*, Slovo a slovesnost [online], 1938, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=255>

UHLÍŘOVÁ, Ludmila.: *Knižka o slovosledu*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1987. 160 s. Malá jazyková knihnice; Sv. 5.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila.: *Příspěvek k vývojové dynamice větných vzorců v češtině*. Naše řeč [online], 1993, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7159>

VESELKOVÁ, Jarmila. a kol.: *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986. 536 s.